

University of Groningen

Ontgrondingen in West-Duitsland (Deel II)

Ike, Paul

Published in:
Ontgrondingen over de grens

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1987

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Ike, P. (1987). Ontgrondingen in West-Duitsland (Deel II). In P. Ike, & H. Voogd (editors), *Ontgrondingen over de grens* (blz. 59-130). Geo Pers.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

D E E L II

ONTGRONDINGEN IN WEST-DUITSLAND

INLEIDING DEEL II

Voor de bestudering van de met ontgrondingen samenhangende planningsproblemen in West-Duitsland zijn twee van de acht deelstaten c.q. landen nader onder de loep genomen, namelijk Nordrhein-Westfalen en Baden-Württemberg. Deze twee deelstaten hebben beide een gebiedsgrootte die overeenkomt met die van Nederland. Wat betreft het inwonertal is Nordrhein-Westfalen het beste vergelijkbaar met Nederland. In deze deelstaat wonen ongeveer 17 miljoen mensen. Baden-Württemberg is dunner bevolkt. Hier wonen ongeveer 9 miljoen mensen. Bestuurlijk gezien is Baden-Württemberg opgedeeld in twaalf zogenaamde 'Regionalverbände'. Nordrhein-Westfalen kent daarentegen slechts vijf 'Bezirke'. Beide deelstaten zijn wat betreft de ontgrondingenproblematiek vergelijkbaar met Nederland. Doordat bepaalde delfstoffen slechts voorkomen binnen een of enkele van bovengenoemde bestuurlijke eenheden heeft men te maken met verdelingsproblemen. Evenzeer kent men concentratieproblemen bij delfstoffen die geografisch gezien op een gering aantal plaatsen voorkomen.

West-Duitsland is een federatieve staat. De deelstaten en de Bond hebben ieder eigen bevoegdheden. De Bond heeft een zogenaamde kaderwetgevende bevoegdheid. De winning van oppervlakedelfstoffen wordt op bondsnivo niet geregeld door een ontgrondingenwet. Wel kent men voor metaalertsen, vaste gesteenten (natuursteen) e.d. een Mijnewet op bondsnivo. Ook de bruinkoolwinning valt in principe onder deze wet. De planning van ontgrondingen valt primair onder de verantwoordelijkheid van de deelstaten.

De regelgeving op het gebied van de winning van oppervlakedelfstoffen is in Nordrhein-Westfalen en in Baden-Württemberg na oprichting van de BRD in 1949 geheel verschillend uitgewerkt. Voor een deel zal dit het gevolg zijn van de politieke verhoudingen binnen de twee deelstaten en voor een ander deel zal dit veroorzaakt zijn door specifieke ontgrondingsproblemen in de twee deelstaten. Een voorbeeld van een specifiek probleem is de bruinkoolwinning in Nordrhein-Westfalen. Ten behoeve van deze winning worden jaarlijks zeer omvangrijke gebieden tot grote diepte ontgrond. Om de bruinkoolexploitatie te reguleren is reeds in 1950 een speciale bruinkoolwet in het leven geroepen. Enkele jaren geleden is deze wet volledig geïntegreerd in de ruimtelijke ordeningswetgeving van Nordrhein-Westfalen.

Dit laatste is kenmerkend voor deze deelstaat. Ook voor de andere oppervlakedelfstoffen is een sterke tendens aanwezig om de planning van nieuwe winlokaties centralistisch te reguleren door middel van ruimtelijke ordeningswetgeving. Op deelstaatsniveau wordt op dit moment

hard gewerkt aan een 'Landesentwicklungsplan' dat geheel gericht is op de reservering van gebieden voor de toekomstige winning van oppervlakte-delfstoffen. Geprojecteerd op de Nederlandse situatie betekent een dergelijk plan dat de Rijksoverheid -in overleg met de provincies- een plankaart voor heel Nederland zou samenstellen waarop -bijvoorbeeld- de potentiële wingebieden voor beton- en metselzand zijn aangegeven met een planningshorizon van 25 jaar. Naast de ruimtelijke ordenings-wetgeving is in Nordrhein-Westfalen een Ontgrondingenwet van toepassing op de winning van zand, grind, klei en dergelijke materialen.

In Baden-Württemberg ligt de regelgeving met betrekking tot ontgroningen opgesloten in het 'Naturschutzrecht', het 'Wasserrecht' en in het 'Baurrecht'. In tegenstelling tot Nordrhein-Westfalen ziet men in deze deelstaat geen heil in een centralistische planning met betrekking tot ontgroningen. Het beleid van de 'Landesregierung' is erop gericht om de planning van ontgroningen op 'provinciaal' nivo te regelen. Baden-Württemberg kent geen Ontgrondingenwet. Voor de planning van ontgroningen en de regulering van de winning van delfstoffen maakt Baden-Württemberg ondermeer gebruik van de bestaande Bondswetgeving. In de 'Landes'-wetten van Baden-Württemberg, welke gebaseerd zijn op de kadergevende bondswetten, zijn specifieke regelingen opgenomen voor de winning van oppervlakte-delfstoffen.

Omdat de Bondswetgeving de regelgeving en het beleid op het gebied van de oppervlakte-delfstoffen in de beide 'Länder' met elkaar verbindt, is bij de bespreking van de problematiek in dit rapport gekozen voor een opzet waarbij Nordrhein-Westfalen en Baden-Württemberg in een hoofdstuk vier zijn ondergebracht. De relevante 'Bundes-Gesetze' worden in afzonderlijke paragrafen besproken. In hoofdstuk vijf worden vervolgens enige afzonderlijke thema's behandeld. Een beschrijving van de bestuurlijke opbouw en van de planningsinstanties is opgenomen in de bijlage van dit tweede deel.

4. ONTGRONDINGENBELEID EN BESTUURLIJK INSTRUMENTARIUM

4.1 INLEIDING

Ook in de Bondsrepubliek heeft men na 1949 voor het realiseren van nieuwe ontgrondingen een omvangrijk bestuurlijk-juridisch instrumentarium moeten ontwikkelen omdat de winning van bepaalde oppervlakte-delfstoffen steeds meer ruimte vergde en in konflikt kwam met de bestaande vormen van ruimtegebruik. Een grotere zorgvuldigheid jegens het leefmilieu heeft er eveneens toe geleid dat de met ontgrondingen samenhangende planningsproblemen omvangrijker zijn geworden.

Nordrhein-Westfalen en Baden-Württemberg worden in dit hoofdstuk in twee afzonderlijke paragrafen behandeld omdat er een veelheid van Bonds- en deelstaatwetten van toepassing is op ontgrondingen en vanwege het feit dat er een groot verschil in regelgeving en beleid is met betrekking tot de planning van nieuwe winlokaties voor oppervlakte-delfstoffen in beide deelstaten. Voordat echter in paragraaf 4.3 de wetgeving en het beleid met betrekking tot ontgrondingen in Nordrhein-Westfalen wordt besproken, wordt in de volgende paragraaf allereerst vanuit een ruimtelijke invalshoek gekeken naar de relevante beleidsnota's waarin op bondsniveau uitspraken worden gedaan over de oppervlakte-delfstoffenwinning en -voorziening.

In paragraaf 4.3 wordt de problematiek in Nordrhein-Westfalen eveneens in eerste instantie vanuit een ruimtelijke optiek benaderd. In het tweede gedeelte van deze paragraaf wordt stilgestaan bij de sektorale wetten, zoals het 'Abgrabungsgesetz' en het 'Wasserhaushaltsgesetz' en andere wetten die een duidelijke relatie met ontgrondingen hebben. De relevante ruimtelijke ordeningswetgeving op gemeentelijk nivo wordt daarna apart behandeld in paragraaf 4.4 omdat deze Bondswetgeving zowel in Nordrhein-Westfalen als in Baden-Württemberg van toepassing is. In paragraaf 4.5 komen vier belangrijke Bondswetten ter sprake waarin -voor alle deelstaten- geldende regelingen zijn opgenomen met betrekking tot de winning van oppervlakte-delfstoffen.

Paragraaf 4.6 laat zien dat de planning van ontgrondingen in Baden-Württemberg in vergelijking met die van Nordrhein-Westfalen veel minder centralistisch en meer vanuit de verschillende sectoren wordt benaderd. Het hoofdstuk wordt besloten met een konkluderende paragraaf waarin de twee landen met elkaar vergeleken worden.

4.2 REGELGEVING EN BELEID IN HET SPOOR VAN DE RUIMTELIJKE ORDENING OP BONDSNIVO

In West-Duitsland wordt op vier nivo's ruimtelijke ordening bedreven, namelijk op het nivo van de Bond, deelstaten, regio's en gemeenten. Elk van deze nivo's kent verschillende regelingen. Omdat de Grondwet de Bond slechts de bevoegdheid geeft een kaderwet met betrekking tot de ruimtelijke ordening in het leven te roepen, bevat de Bondswet op de Ruimtelijke Ordening (*Bundesraumordnungsgesetz* = BROG) derhalve slechts algemene grondbeginselen voor de gehele Bondsrepubliek. Deze grondbeginselen moeten door de deelstaten in plannen en/of programma's nader gekoncretiseerd worden. De deelstaten zijn wettelijk verplicht hun plannen onderling op elkaar af te stemmen. De Bondswet op de Ruimtelijke Ordening van 8 april 1965 (en latere wijzigingen) bevat geen specifieke regelingen op het gebied van de winning of de voorziening van oppervlaktedelfstoffen. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevat ook geen juridische grondslag dat de Bond zelf plannen en programma's kan opstellen. In 1975 is in overleg met de deelstaten toch een ruimtelijk programma voor de grootschalige ontwikkeling van het gehele gebied van de Bondsrepubliek het zogenaamde **Bundesraumordnungsprogramm 1975** tot stand gekomen. Het programma is geen concreet uitvoeringsvoorschrift. Het beoogt de interregionale structurele verschillen op te heffen of in ieder geval te verminderen. In het Bundesraumordnungsprogramm wordt in feite niet ingegaan op de delfstoffenproblematiek. Er wordt slechts gesteld dat de 'Gebiete für die Gewinnung von Rohstoffen und Mineralvorkommen' van bijzondere betekenis zijn.

De Bondsregering heeft volgens paragraaf 11 van het Bundesraumordnungsgesetz de taak iedere vier jaar een verslag over de ruimtelijke ordening voor de Bondsdag voor te bereiden (**Bundesraumordnungsbericht**). In dit verslag worden de ruimtelijke ontwikkelingen in de Bondsrepubliek, de gevolgen van overeenkomsten met andere staten voor de ruimtelijke ontwikkeling van de Bondsrepubliek en de uitgevoerde en geplande ruimtelijke relevante maatregelen beschreven. In het Raumordnungsbericht van 1982 van de Bondsregering wordt in deel III 'Umwelt', hoofdstuk negen 'Umwelt und Ressourcenschutz', paragraaf drie voor het eerst ingegaan op het veiligstellen van de voorziening in oppervlaktedelfstoffen. In paragraaf drie wordt in algemene termen de problematiek in het kort beschreven. Bepaalde zinsneden kunnen als richtinggevend voor het (bonds)beleid worden aangemerkt. Gesteld wordt ondermeer dat in verband met de economische betekenis van de oppervlaktedelfstoffenwinning, in toenemende mate op de lange termijn voorzorgsmaatregelen noodzakelijk zijn, omdat de conflicten met andere vormen van grondgebruik toenemen.

In het Raumordnungsbericht van 1982 wordt bijvoorbeeld gekonstateerd dat de natte winning van grind en zand problematisch is omdat de grind- en zandwingebieden tegelijkertijd zeer geschikte 'Grundwasser-träger' zijn. Tevens wordt naar voren gebracht dat de kwaliteit en kwantiteit van het grondwater door ontgrondingen worden beïnvloed. Verder wordt in het Raumordnungsbericht gerefereerd aan een uitspraak van het constitutioneel hof (bondsrechtbank ter bescherming van de grondwet, het zogenaamde Bundesverfassungsgericht) van 15 juli 1981 waarin duidelijk gesteld wordt dat de bescherming van het grondwater met het oog op het algemeen belang van de openbare watervoorziening niet gehinderd kan worden door een beroep op het grondeigendom (en met de grond verbonden delfstoffen).

Verder wordt in het Raumordnungsbericht gesteld dat zo spaarzaam mogelijk met de delfstoffen omgegaan dient te worden en dat de mogelijkheden om het verbruik te verminderen benut moeten worden. In dit verband wordt de vervanging door alternatieve materialen en het hergebruik van de bestaande materialen genoemd.

Om nader onderzoek te stimuleren en omdat de kennis omtrent de delfstoffenvoorkomens in de verschillende deelstaten onvolledig was, heeft de (Bonds)minister voor Ruimtelijke Ordening, Openbare Werken en Stedebouw het 'Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe' in 1977 opdracht gegeven om een overzichtskaart op schaal 1 : 1.000.000 te vervaardigen waarop de gebieden met 'sicherungswürdige oberflächennahe Rohstoffe' staan aangegeven. Hierdoor kon op Bonds-nivo een overzicht van de ruimtelijke verdeling van de delfstoffen-voorkomens worden verkregen. In 1982 zijn deze werkzaamheden afgerond. Op de kaart zijn die gebieden aangegeven waarin delfstoffen voorkomen die in een omtrek met een orde van grootte van 100 km gebruikt worden of van zeer grote betekenis zijn voor de regio. De gekleurde vlekken op de kaart geven de 'Schwerpunktgebiete' aan waar oppervlakedelfstoffen worden aangetroffen. Binnen de getekende zone's liggen eveneens reeds in exploitatie zijnde lokaties maar ook zogenaamde 'unbauwürdige' gebieden. Dit betekent dat de feitelijke winplaatsen slechts deelgebieden zullen zijn binnen de aangegeven zones. De begrenzing van de gebieden is gebaseerd op geologische gegevens. Dus ook de delfstoffen die onder de stedelijke bebouwing zijn gelegen zijn op de kaart weergegeven ('unbauwürdig' gebied). Indien op een plaats verschillende delfstoffen voorkomen is alleen de belangrijkste aangegeven.

In een besluit van 30 januari 1985 van het Bondskabinet met de titel '**Neue Schwerpunkte der Raumordnung zum Schutz der Umwelt**' wordt benadrukt dat voor de ingebruikname van vrije ruimten (Frei-räumen) de behoefte c.q. noodzaak tot ingebruikname bewezen moet worden. Hierbij dienen alternatieve oplossingen te worden bekeken in verband met het spaarzaam omgaan met ruimte en 'ressourcen'.

In de nota van de Bondsregering van 15 maart 1985 aan de Duitse Bondsdag getiteld '**Programmatistische Schwerpunkte der Raumordnung**' wordt in paragraaf II-5c expliciet aandacht geschonken aan 'Räume mit für den Rohstoffabbau geeigneten Flächen'. Gesteld wordt dat de beschikbaarheid van binnenlandse oppervlakedelfstoffen en een optimaal gebruik daarvan gewaarborgd moet blijven. Een belangrijk element hierbij is het inventariseren c.q. vastleggen van de delfstofgebieden. Hierbij denkt men aan de volgende aspecten:

- 1) Het registreren en karteren van de winplaatsen volgens uniforme maatstaven op bondsnivo.
- 2) Door middel van ruimtelijke ordening en planning moet reserve-ruimte gereserveerd worden voor toekomstige winningen.
- 3) Bekeken moet worden of de 'Rechtsgrundlagen' voor het veiligstellen c.q. vastleggen van een toekomstige exploitatie van de delfstoffen-voorkomens verbeterd kunnen worden.

In deze paragraaf is uitsluitend aandacht besteed aan beleidstukken en regelgeving op het gebied van de ruimtelijke ordening op bondsnivo. Nadat in de volgende paragraaf eerst de regelgeving en het beleid met betrekking tot ontgrondingen in Nordrhein-Westfalen op deelstaatsniveau is behandeld komt in paragraaf 4.4 de ruimtelijke ordenings bondswetgeving voor gemeentelijke plannen aan de orde. De overige bondswetgeving die relevant is voor de planning van oppervlakedelfstoffen -zoals bijvoorbeeld het 'Wasserhaushaltsgesetz'- wordt in paragraaf 4.5 behandeld.

4.3 REGELGEVING EN BELEID IN NORDRHEIN-WESTFALEN

De planning van nieuwe ontgrondingslokaties in Nordrhein-Westfalen wordt in hoofdzaak geregeld door middel van ruimtelijke ordeningswetgeving. Met name de planning van bruinkoolwingebieden is sterk gekorporeerd in de ruimtelijke ordeningsregelgeving. Daarnaast zijn er allerlei sektorale bonds- en deelstaatwetten waarin eveneens regelingen zijn opgenomen met betrekking tot ontgrondingen, zoals het 'Abgrabungsgesetz', het 'Wassergesetz', enz.. In deze paragraaf zal nu eerst aandacht worden geschonken aan de ruimtelijke ordeningsplannen waar ontgrondingen deel van uit maken. Vervolgens zal in het kort het 'Abgrabungsgesetz' worden behandeld. Tenslotte zal nog aandacht worden besteed aan enige sektorale bonds- en deelstaatwetten waarin verguningsregelingen voor de winning van oppervlaktedelfstoffen zijn opgenomen.

Nordrhein-Westfalen moet -evenals de andere deelstaten- volgens de Bondswet op de Ruimtelijke Ordening (Bundesraumordnungsgesetz) kader- en integratieplannen en/of programma's opstellen. De Wet op de Ruimtelijke Ordening van de deelstaat Nordrhein-Westfalen (**Landesplanungsgesetz**, voor het laatst gewijzigd op 28-11-1979) -die dus specifiek voor deze deelstaat geldt- bepaalt dat er drie verschillende soorten plannen opgesteld moeten worden:

- a) Een programma voor de ontwikkeling van de deelstaat, het zogenaamde '**Landesentwicklungsprogramm**' of '**Gesetz zur Landesentwicklung**'.
- b) Ontwikkelingsplannen voor de deelstaat, de zogenaamde '**Landesentwicklungspläne**'.
- c) Ontwikkelingsplannen voor de distrikten, de zogenaamde '**Gebietsentwicklungspläne**'.

De deelstaatregering oefent een toezichhoudende en controlerende functie uit op de vaststelling van plannen door lagere overheden (distrikten en gemeenten). Behalve de drie hierboven genoemde soorten plannen moet de deelstaatregering voorts elke twee jaar een verslag over de ruimtelijke ontwikkeling ('**Landesentwicklungsbericht**') aan het deelstaatarlement -de 'Landtag'- uitbrengen, overeenkomstig paragraaf 32 van het Landesplanungsgesetz. Het laatste Landesentwicklungsbericht 1984 is in januari 1986 verschenen.

De ruimtelijke ordening op deelstaat- en distriktnivo wordt in Nordrhein-Westfalen dus specifiek geregeld door de hierboven genoemde planningsinstrumenten overeenkomstig het 'Landesplanungsgesetz' van deze deelstaat. In de meeste andere deelstaten wordt de ruimtelijke ordening op min of meer dezelfde wijze geregeld. In enkele deelstaten kent men een afwijkende regelgeving.

In Niedersachsen bijvoorbeeld schrijft het 'Gesetz über Raumordnung und Landesplanung' slechts twee plansoorten voor: het 'Landesraumordnungsprogramm' en de regionale 'Raumordnungsprogramme'.

In het kader van het 'Bundesbaugesetz' moeten de gemeenten in alle deelstaten zogenaamde 'Bauleitpläne' opstellen. Deze plansoorten hebben in elke deelstaat dezelfde vorm en rechtskracht. In paragraaf 4.4 wordt hier nader op teruggekomen. Er zal nu eerst worden ingegaan op de plansoorten die volgens het 'Landesplanungsgesetz' voor Nordrhein-Westfalen opgesteld moeten worden.

Het onder a) genoemde programma voor de ontwikkeling van de deelstaat -het **Landesentwicklungsprogramm**- wordt door het deelstaatsparlement als wet vastgesteld (de Wet tot ontwikkeling van de deelstaat c.q. **Gesetz zur Landesentwicklung van 19 maart 1974**).

Het Landesentwicklungsprogramm bevat de grondbeginselen en de algemene doelstellingen van de ruimtelijke ordening en het ruimtelijk beleid voor de totale ontwikkeling van de deelstaat. Het programma c.q. de wet bestaat uit een stuk tekst en bevat geen plankaarten. In bovengenoemde 'Gesetz zur Landesentwicklung' wordt in paragraaf 18 het volgende grondbeginsel gehanteerd indien er zich op een bepaalde plaats oppervlaktedelfstoffen in de bodem bevinden:

"Werden durch raumbedeutsame Planungen und Massnahmen Flächen betroffen, unter denen sich nutzbare Lagerstätten befinden, so sind unter Berücksichtigung der Standortgebundenheit der Mineralgewinnung die wirtschaftlichen, sozialen und kulturellen Erfordernisse untereinander sowie insbesondere mit den Erfordernissen des Städtebaus, des Verkehrs, der Wasserwirtschaft, der Landschaftsentwicklung, der Erholung und des Umweltschutzes abzuwägen."

In de Duitse literatuur wordt bovengenoemd artikel wel aangehaald als het 'Abwägungsgebot' (afwegingsgebod). Bovendien wordt in paragraaf 25 van het 'Landesentwicklungsprogramm' in het kader van de algemene doelstellingen van de 'Raumordnung' en 'Landesplanung' ondermeer gesteld dat:

"Im Interesse einer ausreichenden Versorgung der gewerblichen Wirtschaft und der Energiewirtschaft mit mineralischen Rohstoffen ist bei raumbedeutsamen Planungen und Massnahmen die Standortgebundenheit der Mineralgewinnung zu berücksichtigen."

Volgens het 'programm' moet dus expliciet rekening worden gehouden met de plaatsgebondenheid van de minerale delfstoffen.

Verder wordt in paragraaf 32, sub 7 en 8 onder meer gesteld dat:

"Abgravingen of sonstige oberirdische Erdaufschlüsse sollen unter Berücksichtigung der Beschaffenheit der Lagerstätten und der späteren Zweckbestimmung des in Anspruch genommenen Geländes räumlich zusammengefasst werden."

"Bei allen Abgravingen oder sonstigen oberirdischen Erdaufschlüssen zur Gewinnung von Bodenschätzen sind während und nach Abschluss der Abgrabung im Bereich des Abbau- und Betriebsgeländes keine Massnahmen zulässig, die das Wirkungsgefüge der Landschaft durch Eingriffe in die Tier- und Pflanzenwelt, in die Grundwasserverhältnisse, in das Klima und den Boden nachhaltig schädigen, die Landschaft auf Dauer verunstalten oder Landschaftsteile von besonderem Wert zerstören. Die Herrichtung des Abbau- und Betriebsgeländes ist vor Durchführung des Abbauvorhabens verbindlich festzulegen."

In paragraaf 35 van het 'Gesetz zur Landesentwicklung' is bovendien vastgelegd dat:

"Das Landesentwicklungsprogramm wird nach Massgabe des Landesplanungsgesetzes in Landesentwicklungsplänen entfaltet. Dabei sind insbesondere folgende Ziele der Raumordnung und Landesplanung im einzelnen festzulegen:

- g) Festlegung von Gebieten für den Abbau von Lagerstätten (paragraaf 25-4 en paragraaf 25-7 en 8)."

Het regeringsbeleid inzake de ruimtelijke ordening wordt in Nordrhein-Westfalen dus tot wet verheven. In dit kader zijn dus tevens de hierboven aangehaalde grondbeginselen ten aanzien van 'nutzbare Lagerstätten' c.q. 'mineralische Rohstoffen' wettelijke vastgelegd. Dit in tegenstelling tot Nederland waar het regeringsbeleid met betrekking tot de ruimtelijke ordening wordt vastgelegd in nota's, structuurplannen, enz.. De grondbeginselen in het 'Landesentwicklungsprogramm' zijn niet bindend voor de burgers. Het bestuur is wel gebonden aan de wet.

In het 'Landesentwicklungsprogramm' is vastgelegd welke categorieën ruimtelijk structurerende elementen in de 'Landesentwicklungspläne' (LEP's) moeten worden opgenomen en welke nader gedetailleerd moeten worden. In dit kader zijn ook ontgrondingen tot de ruimtelijk structurerende elementen gerekend. Het 'Landesentwicklungsprogramm' bevat dus bovendien algemene doelstellingen op het gebied van de ruimtelijke ordening ten aanzien van sektorplannen, zoals plannen voor grootschalige ontgrondingen.

De 'Landesentwicklungspläne' (LEP's) zijn dus gebaseerd op het 'Landesentwicklungsprogramm'. In deze plannen zijn de doelstellingen voor de ruimtelijke ordening en ontwikkeling van de gehele deelstaat verder

uitgewerkt. De 'Landesentwicklungspläne' hebben betrekking op een of meer deelaspekten van de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling en op de ruimtelijke aspecten van bepaalde sektorplannen. De plannen worden derhalve in samenwerking met het desbetreffende (sektor)ministerie opgesteld. Bij de plannen moet een nota van toelichting gevoegd worden. Verder is bepaald dat de schaal van de kaarten niet groter mag zijn dan 1 : 200.000.

De 'Landesentwicklungspläne' (LEP's) worden opgesteld door de 'Landesplanungsbehörde'. In de bijlage van West-Duitsland is uitgebreid beschreven welke plannings- en beleidsinstanties op de verschillende nivo's plannen opstellen c.q. vaststellen. De ontwerpplannen moeten aan de gemeenten en 'Kreise' of samenwerkingsverbanden tussen gemeenten ter beoordeling worden toegezonden. De 'Bezirkplanungsräte' worden eveneens hierin betrokken. Ook wordt altijd het advies ingewonnen van de 'Regierungspräsident'. Voor de burgers bestaat er in principe geen wettelijke mogelijkheid tot inspraak bij de vaststellingsprocedure.

Een LEP wordt vastgesteld door de Minister für Landes- und Stadtentwicklung van Nordrhein-Westfalen en krijgt rechtskracht door publicatie in het 'Ministerialblatt' van Nordrhein-Westfalen. Nadat het is vastgesteld wordt het LEP **richtlijn** voor de lagere overheden ('Regierungsbezirke' en gemeenten). De Minister kan de lagere overheden echter een aanwijzing geven voor de inhoud van de plannen of hij kan goedkeuring onthouden. Bovendien heeft hij de mogelijkheid om plannen voor een bepaalde tijd te verbieden. De 'Landesentwicklungspläne' moeten minstens om de tien jaar worden herzien.

In Nordrhein-Westfalen kent men zes -qua inhoud verschillende- 'Landesentwicklungspläne'. In het kader van een planherziening zijn LEP I en LEP II samengevoegd tot LEP I/II. In dit plan -dat in 1979 werd vastgesteld- zijn onder meer de grenzen van de kern- en randgebieden van de verstedelijkte zones aangegeven. Ook is een kernenhiërarchie voor het gehele gebied van de deelstaat vastgesteld. Verder bevat het plan doelstellingen met betrekking tot de bevolkingsontwikkeling, de functies van grote centrale kernen enz.. Het 'Landesentwicklungsplan III' -dat reeds in 1976 werd vastgesteld- bestrijkt de sectoren waterhuishouding en recreatie. Het plan is erop gericht om in de gebieden met een bijzondere betekenis voor open-ruimte-functies geen ongewenste ontwikkelingen te laten plaatsvinden. In 1980 werd vervolgens het 'Landesentwicklungsplan IV' vastgesteld. Dit plan bepaalt in welke gebieden rondom luchthavens en luchtvaartterreinen beperkingen ten aanzien van de verstedelijking gelden. De gebieden ten behoeve van de reservering van lokaties voor de winning van delfstoffen ('Gebiete für die Sicherung von Lagerstätte') zullen worden vastgelegd in het 'Landesentwicklungsplan V' (LEP V). Hierop wordt dadelijk uitgebreid teruggekomen.

Het zesde 'Landesentwicklungsplan' (LEP VI) bepaalt in welke gebieden ruimte gereserveerd moet worden voor grondintensieve ondernemingen, die van bijzonder belang zijn voor de economische ontwikkeling van de deelstaat (bijvoorbeeld elektriciteitscentrales).

De planologische reservering van winlokaties voor oppervlakedelfstoffen wordt dus in het LEP V -als doel van de ruimtelijke ordening en het planologisch beleid- op deelstaatsniveau vastgelegd. De vaststelling c.q. reservering van wingebieden komt reeds tot uitdrukking in de titel van het ontwerp-LEP V van januari 1984: 'Gebiete für die Sicherung von Lagerstätten'. De beslissing over de konkrete ten uitvoerlegging van ontgrondingsmaatregelen blijft in Nordrhein-Westfalen echter specifiek geregeld in de wettelijke procedures in gevolge de 'Abgrabungsgesetz', de 'Bundesberggesetz', de 'Wasserhaushalts-/Landeswassergesetz' en de 'Bundesimmissionschutzgesetz'. Het LEP V regelt dus niet de feitelijke winning van delfstoffen. Dit is een van de redenen waarom het eerdere ontwerp-LEP V 'Gebiete für die Abbau vom Lagerstätten' van april 1982 een naamsverandering heeft ondergaan.

Een LEP wordt na vaststelling en publikatie in het 'Ministerialblatt' richtlijn voor alle bestuurlijke beslissingen en planologische maatregelen die in Nordrhein-Westfalen voor de ruimtelijke ordening van belang zijn (paragraaf 13, sub 6, 'Landesplanungsgesetz').

Het 'Landesentwicklungsplan V', dat geheel gewijd is aan de reservering van gebieden voor de oppervlakedelfstoffenwinning moet volgens paragraaf 25, sub 4 en paragraaf 35-g van het 'Landesentwicklungsprogramm' gebieden 'sichern' voor de toekomstige oppervlakedelfstoffenvoorziening ten behoeve van de nijverheid en de opwekking van energie. In het ontwerp-LEP V is voor bruinkool een planningshorizon aangehouden van 40 jaar. Voor vast en los gesteente zijn gebieden gereserveerd voor 25 jaarproducties. De 'Gebietsentwicklungspläne' voor de vijf 'Regierungsbezirke' Düsseldorf, Köln, Münster, Arnsberg en Detmold moeten in overeenstemming zijn met het 'Landesentwicklungsprogramm' en de LEP's. In Figuur 4.1 is de ligging van de vijf bovengenoemde 'Regierungsbezirke' weergegeven.

Bij het ontwerp-LEP V zijn overeenkomstig de gebiedsindeling van bovengenoemde 'Bezirke' vijf afzonderlijke kaarten op schaal 1 : 200.000 gevoegd waarop de 'Gebiete für die Sicherung vom Lagerstätten' voor 24 soorten oppervlakedelfstoffen zijn aangegeven. Wat betreft de planningshorizon wordt in het ontwerp-LEP V gesteld dat in de 'Gebietsentwicklungspläne' konkrete gebieden gereserveerd moeten worden voor de bruinkoolwinning voor de komende 40 jaar en voor de 'Fest en Lockergesteine'-winning voor de komende 15 jaar (tien jaar minder dan in het LEP zelf). Voor een inhoudelijke bespreking van het ontwerp-LEP V wordt verwezen naar paragraaf 5.3.

Figuur 4.1 De belangrijkste bestuurlijke grenzen in Nordrhein-Westfalen

In het ontwerp-LEP V wordt verder gesteld dat de in een 'Gebietsentwicklungsplan' aangegeven zones die bestemd zijn voor de oppervlaktedelfstofwinning in overeenstemming moeten zijn met de gemeentelijke 'Bauleitplanung' konform het 'Bundesbaugesetz'. Ditzelfde geldt ten aanzien van de inwerkingtreding van de bruinkoolplannen. Op de 'Bauleitpläne' wordt in paragraaf 4.4 teruggekomen. De relatie bruinkoolplannen-'Gebietsentwicklungspläne' wordt in paragraaf 5.2 verder uitgebreid besproken. Het definitieve 'Landesentwicklungsplan V' wordt overigens eerst in de zomer van 1986 verwacht.

De 'Gebietsentwicklungspläne' (GEP's) voor de vijf 'Regierungsbezirke', welke vergelijkbaar zijn met het Nederlandse streekplan, worden opgesteld door de desbetreffende 'Bezirksplanungsbehörde' (planologische dienst van het distrikt). Binnen drie maanden na toezending moeten het Bonds- en Deelstaatbestuur, de 'Kreise', de gemeenten, de intergemeentelijke 'Verbände', enz. bezwaren en suggesties tot uitdrukking brengen.

Na voltooiing van de voorbereidingsprocedure door de 'Bezirksplanungsbehörde' stelt de 'Bezirksplanungsrat' het 'Gebietsentwicklungsplan' vast. Voor een overzicht van de planningsinstanties wordt verwezen naar de bijlage over de bestuurlijke opbouw van West-Duitsland. Als er geen bezwaren zijn wordt het 'Gebietsentwicklungsplan' door de 'Landesplanungsbehörde' met instemming van de betrokken ministers goedgekeurd. Wanneer de 'Landesplanungsbehörde' een GEP wegens strijd met het 'Landesentwicklungsprogramm' en de 'Landesentwicklungspläne' weigert goed te keuren, is ze bevoegd het GEP aan te passen en in gewijzigde vorm goed te keuren, dit in tegenstelling tot het Nederlandse streekplan dat door Provinciale Staten wordt vastgesteld en geen goedkeuring behoeft van een hogere overheid. Het 'Gebietsentwicklungsplan' moet minstens eens in de 10 jaar worden herzien.

In het kader van onderhavige studie zijn twee 'Gebietsentwicklungspläne' nader bekeken, namelijk het GEP voor de 'Kreis' Düren, Euskirchen en Heinsberg binnen het 'Regierungsbezirk' Köln en het GEP voor het 'Regierungsbezirk' Düsseldorf. In het ontwerp-LEP V van 1984 wordt voorgeschreven op welke wijze in de toekomstige GEP's de gebieden voor de winning van oppervlaktedelfstoffen op kaarten met schaal 1 : 50.000 zullen moeten worden aangegeven. In Figuur 4.2 is een deel van het 'Gebietsentwicklungs'-plankaart weergegeven voor de 'Kreis' Euskirchen. De 'Bereiche für die oberirdische Gewinnung von Bodenschätzen' zijn overeenkomstig de voorschriften in het LEP V met een zwartgetande omlijning aangegeven.

In de 'Textliche Darstellung' van het bovengenoemde GEP voor het 'Regierungs-Bezirk' Köln, dat op 14-10-1984 is goedgekeurd door het 'Ministerium für Landes- und Stadtentwicklung des Landes Nordrhein-Westfalen' worden in het hoofdstuk 'Bodenschätze' een zevental doelstellingen opgesomd. Deze doelstellingen lopen -nu reeds- in de pas met de doelstellingen van het ontwerp-LEP V. Voor een nadere beschouwing van de doelstellingen in het ontwerp-LEP V wordt verwezen naar paragraaf 5.3. Hieronder volgen enige citaten waaruit blijkt dat het abstractie-nivo van deze doelstelling in het GEP vergelijkbaar is met die van de Nederlandse streekplannen (GEP, Köln, 1984, p.114 e.v.):

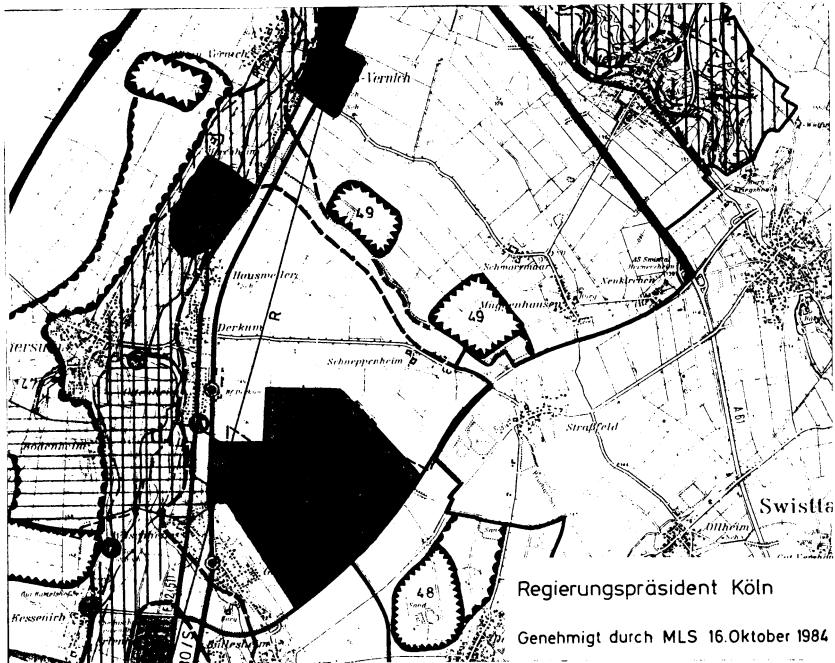
"Die Gewinnung von Bodenschätzen soll räumlich und zeitlich zusammengefasst werden."

"Die in Anspruch genommene Abbaufäche soll möglichst gering gehalten, die Rekultivierung soll zügig durchgeführt werden."

"Bei der Oberflächengestaltung soll auf eine harmonische Einfügung in die umgebende Landschaft geachtet werden."

Ook in het 'Gebietsentwicklungsplan' van het 'Regierungsbezirk' Düsseldorf treft men vergelijkbare doelstellingen aan.

In de plantoelichtingen worden konkretere uitspraken gedaan en wordt een overzicht gegeven van de winlokaties die op de kaarten zijn aangegeven (zie Figuur 4.2).

Figuur 4.2 Illustratie van een deel van een 'Gebietsentwicklungsplan' (verkleind weergegeven)

Omdat de planning van ontgrondingen in het spoor van de ruimtelijke ordening op gemeentelijk nivo –ondermeer door middel van 'Flächennutzungspläne' en 'Bebauungspläne'– in alle deelstaten op dezelfde wijze geregeld is (Bondswetgeving), wordt deze regelgeving niet op deze plaats maar afzonderlijk in paragraaf 4.4 behandeld. Deze paragraaf wordt nu afgesloten met een korte beschrijving van voor ontgrondingen relevante deelstaat- en bondswetgeving met betrekking tot het 'Baurecht', 'Wasserrecht', 'Naturschutzrecht' en het 'Immissionschutzrecht'. Allereerst zal echter het 'Gesetz zur Ordnung von Abgrabungen' (Abgrabungsgesetz) worden besproken, welke op 23 november 1979 voor het laatst herzien is.

Het 'Abgrabungsgesetz' is van toepassing op de 'ober-irdische' winning van 'Bodenschätzen' die ter beschikking van de grondeigenaar staan en op de 'oberflächengestaltung und Wiedernutzbarmachung' van terreinen die in gebruik zijn tijdens en na het afronden van de winning ('Herrichtung'). In deze wet wordt onder 'bodenschatten' in het bijzonder verstaan: grind, zand, klei, leem, kalksteen, dolomiet, 'sontige' gesteente, 'Moorschlamm' en turf. Vast gesteente, natuursteen, bruinkool, enz. zijn delfstoffen die onder andere wetten vallen, zoals bijvoorbeeld de mijnwet ('Bundesberggesetz'). Afgravingen van geringe omvang ten behoeve van uitoefenen van een agrarisch of bosbouw bedrijf vallen eveneens niet onder deze wet.

Degene die bodenschatten afgraaft c.q. wint is volgens paragraaf twee van het 'Abgrabungsgesetz' tot een onmiddellijke 'Herrichtung' (letterlijk inrichting) verplicht. Eigenaren, zakelijk rechthebbenden en bezitters moeten de 'Herrichtung' toestaan. Indien de ondernemer niet aan zijn plicht tot 'Herrichtung' voldoet zijn ook de eigenaar en eventueel de vruchtgebruiker tot 'Herrichtung' verplicht.

Paragraaf drie, lid 1 bepaalt dat er voor 'Abgrabungen' een vergunning nodig is. De vergunning moet worden verleend indien:

- "1) ein vollständiger Abgrabungsplan (konform par.4-2) vorliegt,
- 2) die Ziele der Raumordnung und Landesplanung sowie die Belange der Bauleitplanung, des Naturhaushalts, der Landschaft und der Erholung beachtet sind und
- 3) andere Öffentliche Belange im Einzelfall nicht entgegenstehen."

In dezelfde paragraaf wordt vervolgens uitgebreid 'gedefinieerd' wanneer aan bovengenoemd punt twee is voldaan en wanneer 'Öffentliche Belange' een winning 'in de weg staan'. In het 'Abgrabungsgesetz' is verder voorgeschreven hoe een vergunning moet worden aangevraagd en aan welke eisen de vergunning moet voldoen. Zo moet bijvoorbeeld bij de aanvraag een 'Abgrabungsplan' worden bijgevoegd. De 'Regierungspräsidenten' van de 'Bezirke' zijn de vergunningverlenende instanties. Indien niet binnen drie jaar na de vergunningverlening met de winning is begonnen vervallen de rechten die aan de vergunning ontleend kunnen worden. De termijn kan op verzoek van de ondernemer worden verlengd.

Een ontgrondingsvergunning volgens het 'Abgrabungsgesetz' houdt in dat er geen 'Verwaltungsentscheidungen' (letterlijk: bestuurlijke beslissingen) meer nodig zijn in het kader van het 'Landesbauordnung', het 'Bundesnaturschutzgesetz', het 'Landschaftsgesetz', het 'Landforstgesetz' en het 'Landesstrassengesetz'. Dit geldt overigens uitsluitend voor de eerdergenoemde delfstoffen. Voor de overige oppervlakedelfstoffen zijn andere sektorale bonds- en deelstaatswetten van toepassing, die hierboven voor het merendeel reeds zijn genoemd. De belangrijkste daarvan zullen zo dadelijk nog in het kort worden besproken.

Het 'Abgrabungsgesetz' is in grote lijnen vergelijkbaar met de Nederlandse Ontgrondingenwet. In paragraaf 15 tenslotte wordt de 'oberste Landschaftsbehörde' gemachtigd om voor de uitvoering van de wet de noodzakelijke 'Verwaltungsvorschriften' in de vorm van een verordening op te stellen.

De regelgeving met betrekking tot de winning van bruinkool neemt -mede door de grootschaligheid en de grote economische belangen- een bijzondere positie in onder de oppervlaktedelfstoffen. De winning van bruinkool valt niet onder de werking van het 'Abgrabungsgesetz'. Op deze plaats wordt hier niet verder op ingegaan omdat de bespreking van de planning van bruinkoolwinlocaties als een afzonderlijk voorbeeld is opgenomen in paragraaf 5.2.

Voor de winning van de zogenaamde 'mijnvrije' delfstoffen (zoals lood, ijzer, zink, enz.) en de zogenaamde 'met de grond verbonden' delfstoffen (zoals basaltlava, leisteen, enz.) is volgens het 'Bundesberggesetz' (Mijnwet) van 13-08-1980 een goedgekeurd 'Betriebsplan' nodig. Deze bondswet is niet verder uitgewerkt in afzonderlijke deelstaatwetten. Voor een inhoudelijke bespreking van deze wet wordt verder verwezen naar paragraaf 4.5 waarin de voor ontgrondingen relevante bondswetgeving wordt behandeld.

In sommige deelstaten zijn voor de 'bouw'-activiteiten op het gebied van de delfstoffenwinning bouwvergunningen nodig. Naast een tweetal Bondsverordeningen op het gebied van het bouwen kent men in de West-Duitse deelstaten eveneens 'bouwverordeningen'. In Nordrhein-Westfalen is dit de 'Bauordnung für das Land Nordrhein-Westfalen' van 1970, welke voor het laatst gewijzigd is op 11-07-1978. De bouwverordeningen bevatten in het algemeen voorschriften over de mate waarin 'buren' inspraak hebben bij de gemeentelijke bouwvergunningsprocedures, de milieu-eisen die aan het bouwen worden gesteld ter bescherming van de 'buren' en de voorwaarden voor het uitvaardigen van gemeentelijke bouwschriften. Onder 'buren' dienen in dit verband de eigenaren en andere zakelijke gerechtigden van grondstukken en gebouwen te worden verstaan. In Nordrhein-Westfalen zijn 'Abgrabungen' volgens bovengenoemde verordening 'anzeigepflichtig' (aangifteplichtig). Dit is niet in alle deelstaten het geval. In Baden-Württemberg -bijvoorbeeld- zijn 'Abgrabungen' zogenaamd 'genehmigungspflichtig' (vergunningplichtig).

Ook in het kader van de bescherming van het grondwater zijn regels opgesteld voor ontgrondingen. Wanneer -bijvoorbeeld- zand en grind onder de grondwaterspiegel worden gewonnen of indien de winning in een 'droge' groeve de beschermende deklaag boven de grondwaterspiegel aantast dan is volgens het 'Wasserhaushaltsgesetz' (WHG) van 1979 een 'Bewilligung' (vergunning met recht op gebruik) of een 'Erlaubnis' (vergunning die kan worden ingetrokken) noodzakelijk. Voor een nadere uiteenzetting over deze Bondswet wordt verder verwezen naar paragraaf 4.5. Bovengenoemde Bondskaderwet is verder uitgewerkt in het 'Wasser-

gesetz für das Land Nordrhein-Westfalen van 1979, en in het 'Rund-erlass' van 10-09-1974 met de titel 'Versagung und Nebenbestimmungen des wasserrechtlichen Erlaubnis oder Bewilligung für Auskiesungen und Entsandungen'. Indien door de winning van grind of zand een waterplas ontstaat of wezenlijk veranderd wordt is volgens paragraaf 31 van het WHG en de paragrafen 100-104 van het 'Landeswassergesetz' een 'Planfeststellungsverfahren' (planvaststellingsprocedure) nodig waarin alle volgens andere wetten en verordeningen noodzakelijke 'Erlaubnisse' en 'Genehmigungen' ('Baurecht, Naturschutzrecht', enz.) zijn opgenomen. Voor een nadere bespreking van het 'Planfeststellungsverfahren' wordt eveneens naar paragraaf 4.5 verwezen.

De bescherming van de natuur en het landschap wordt in Nordrhein-Westfalen ondermeer geregeld in het '**Gesetz zur Sicherung des Naturhaushaltes und zur Entwicklung der Landschaft**' ('Landschaftsgesetz') van 1980. In paragraaf 4.5 van deze studie zal nader uiteengezet worden dat er in Nordrhein-Westfalen geen 'landschapsprogramma' op deelstaatsniveau en 'landschapskaderplannen' op regionaal niveau konform het 'Bundesnaturschutzgesetz' worden opgesteld. De 'Landschaftplanung' is op bovengenoemde schaalnivo's namelijk geïntegreerd in de ruimtelijke ordening (in de 'Landesentwicklungspläne' en 'Gebietentwicklungspläne'). In Nordrhein-Westfalen worden wel 'landschapsplannen' op lokaal niveau opgesteld. Deze landschapsplannen hebben de status van 'gemeenteverordening' en worden vastgesteld door de gemeenten. De werking van de landschapsplannen strekt zich in beginsel niet uit tot het 'Bebauungsplan'. Het 'Flächennutzungsplan' mag evenwel niet strijdig zijn met het landschapsplan. In andere deelstaten speelt de 'Landschaftplanung' doorgaans een belangrijker rol bij de planning van ontgrondingen. In Baden-Württemberg -bijvoorbeeld- wordt in het 'Landschaftsrahmenprogramm' op deelstaatsniveau de 'Abbau von Lagerstätten' expliciet aan de orde gesteld (zie verder paragraaf 4.5 en 4.6).

In het '**Bundes-Immissionsschutzgesetz**' is vastgelegd dat voor bepaalde 'inrichtingen' op het gebied van de winning van oppervlaktedelfstoffen een vergunning noodzakelijk is. In paragraaf 4.5, waarin de overige relevante bondswetgeving met betrekking tot ontgrondingen wordt behandeld, wordt uitgebreid ingegaan op deze wet.

4.4 BONDSWETGEVING IN HET GEMEENTELIJK RUIMTELIJKE ORDENINGSSPOOR (voor Nordrhein-Westfalen en Baden-Württemberg)

Op het **stedelijke c.q. gemeentelijke nivo** kent men verschillende soorten ruimtelijke ordeningsplannen in de Duitse deelstaten. De 'Entwicklungspläne' en 'Städtebauliche Rahmenpläne' zijn niet wettelijk voorgeschreven. De eerste plansoort heeft meer het karakter van een programma dan van een plan. De tweede plansoort heeft vooral betrekking op de stedenbouwkundige functionele en verkeerstechnische relaties binnen een gebied. De 'Bauleitpläne' (gemeentelijke plannen van aanleg) zijn daarentegen wel wettelijk voorgeschreven volgens de Bondswet op de Stedebouw ('Bundesbaugesetz'). Als zodanig moeten deze plannen in alle deelstaten worden opgesteld. De gemeenten moeten zich bij het opstellen van 'Bauleitpläne' richten naar het 'Landesentwicklungsprogramm', de 'Landesentwicklungspläne' en de 'Gebietsentwicklungspläne' van de desbetreffende deelstaat.

In het kader van de 'Bauleitplanung' worden twee soorten plannen opgesteld: het 'Flächennutzungsplan' en het 'Bebauungsplan'. Het 'Flächennutzungsplan' stelt de hoofdlijnen van de bodemgebruik vast voor het gehele gebied van de gemeente. Het is in feite een voorbereidend plan van aanleg. Het plan kan worden vergeleken met een globaal bestemmingsplan. Het 'Bebauungsplan' mag betrekking hebben op slechts een deel van de gemeente. Dit plan bevat de bindende vaststelling van de stedelijke ordening en is vergelijkbaar met het Nederlandse bestemmingsplan. Het 'Bebauungsplan' kan ook zonder een 'Flächennutzungsplan' worden opgesteld.

Bovengenoemd 'Bundesbaugesetz' van 18-08-1976 is maatgevend voor de planning c.q. ruimtelijke ordening van de steden en gemeenten in geheel West-Duitsland. Als gevolg van een initiatief van de industrie is destijds in paragraaf 1 sub 6 van het 'Bundesbaugesetz' een voorschrift opgenomen ten gunste van de 'Rohstoffsicherung'. Op grond van dit voorschrift moeten de gemeenten bij de opstelling van de 'Bauleitpläne' in het bijzonder rekening houden met:

"die Erhaltung und Sicherung der natürlichen Lebensgrundlagen, insbesondere des Bodens einschliesslich mineralischer Rohstoffvorkommen, "

In paragraaf 5 waarin de inhoud van het 'Flächennutzungsplan' aan de orde komt wordt onder punt I en punt II, nummer 8 gesteld dat:

"(I) Im Flächennutzungsplan ist für das ganze Gemeindegebiet die sich aus der beabsichtigten städtebaulichen Entwicklung ergebende Art der Bodennutzung nach den voraussehbaren Bedürfnissen der Gemeinde in den Grundzügen darzustellen.

(II) Soweit es erforderlich ist, sind insbesondere darzustellen:

- 8) die Flächen für Aufschüttungen, Abgrabungen oder für die Gewinnung von Steinen, Erden und anderen Bodenschätzen;"

In paragraaf 5 onder punt VI is verder vastgelegd dat "Planungen und sonstige Nutzungsregelungen, die nach anderen gesetzlichen Vorschriften festgesetzt sind", in het 'Flächennutzungsplan' opgenomen moeten worden.

Ook in paragraaf 9 waarin de voorschriften voor het 'Bebauungsplan' worden behandeld worden ontgrondingen onder punt 17 expliciet genoemd:

"(I) Der Bebauungsplan setzt, soweit es erforderlich ist, durch Zeichnung, Farbe, Schrift oder Text fest:

- 17) die Flächen für Aufschüttungen, Abgrabungen oder für die Gewinnung von Steinen, Erden und anderen Bodenschätzen;"

Dit betekent dat 'Abgrabungen rechtsverbindlich' dat wil zeggen bindend voor een ieder in een 'Bebauungsplan' worden vastgelegd.

Ter komplementering schrijft het 'Bundesbaugesetz' voor dat 'Festsetzungen' volgens andere wettelijke voorschriften "nachrichtlich übernommen werden, soweit sie zu seinem Verständnis oder für die städtebauliche Beurteilung von Baugesuchen notwendig oder zweckmäßig sind".

In het 'buitengebied' zijn, in het geval dat er geen 'Bebauungsplan' is vastgesteld, activiteiten slechts onder bijzondere voorwaarden toegestaan. Volgens paragraaf 35 van het 'Bundesbaugesetz' valt onder het 'Aussenbereich' alles, "was ausserhalb des räumlichen Geltungsbereiches eines Bebauungsplanes und ausserhalb der im Zusammenhang bebauten (noch nicht geplanten) Ortsteile liegt". Vooral de laatste formulering heeft heel wat jurisprudentie opgeleverd.

Met betrekking tot de activiteiten moet een onderscheid gemaakt worden tussen 'privilegierte' en niet bevoorrechte activiteiten. De bevoorrechte activiteiten zijn toelaatbaar als ze niet strijdig zijn met het algemeen belang en de ontsluiting van het gebied voldoende verzekerd is. Onder het algemeen belang wordt ondermeer verstaan: de ruimtelijke ordeningsplannen van de deelstaat, het 'Flächennutzungsplan', enz.. Tot de bevoorrechte activiteiten rekent men wel: agrarische bedrijven, nutsbedrijven, activiteiten met een schadelijke invloed op de omgeving, ontgrondingen, enz..

In de Duitse literatuur kan men menig artikel aantreffen over de juridische perikelen rond de activiteiten in het 'Aussenbereich'. In verband met het verkennende karakter van onderhavig onderzoek kon hier niet uitgebreid op worden ingegaan.

Wat betreft 'het bouwen' zijn ook nog twee verordeningen van de Bond relevant, namelijk de 'Baunutzungsverordnung' en de 'Planzeichenverordnung'. De eerste verordening schrijft -in het belang van een menswaardig milieu- een zonering van bouwfunkties voor. Ook wordt -bijvoorbeeld- een bouwhoogte voorgeschreven in het belang van de bescherming van het landschap. De 'Planzeichenverordnung' schrijft het maken van kaarten voor.

Naast deze twee Bondsverordeningen zijn voor ontgrondingen de bouwverordeningen van de deelstaten van belang. In Nordrhein-Westfalen is dit de 'Bauordnung für das Land Nordrhein-Westfalen' van 1970, voor het laatst gewijzigd op 11-07-1978, welke reeds paragraaf 4.3 is besproken. Voor Baden-Württemberg is dit het 'Landesbauordnung' van 28-11-1983. Voor een nadere bespreking van deze verordening wordt verwezen naar paragraaf 4.6 waarin de regelgeving en het beleid met betrekking tot ontgrondingen in Baden-Württemberg nader uiteen wordt gezet.

4.5 OVERIGE RELEVANTE BONDSWETGEVING (voor Nordrhein-Westfalen en Baden Württemberg)

In deze paragraaf zal worden stilgestaan bij vier belangrijke Bonds-wetten, waarin specifieke regelingen zijn opgenomen met betrekking tot de 'exploitatie' van oppervlaktedelfstoffen, namelijk het 'Bundesberg-gesetz', het 'Wasserhaushaltsgesetz', het 'Bundesnaturschutzgesetz' en het 'Bundes-Immissionsschutzgesetz'. De regelingen die zijn neergelegd in de wetgeving op het gebied van het 'Landwirtschaftsrecht', het 'Verkehrsrecht', het 'Privatrecht' en het 'Gewerberecht' vallen min of meer buiten het kader van onderhavig onderzoek en worden derhalve niet behandeld. Als eerste zal nu de West-Duitse mijnwet worden behandeld.

Het 'Bundesberggesetz' (mijnwet) van 13-08-1980 heeft betrekking op het opsporen, winnen en verwerken van delfstoffen en bijkomende akti-viteiten zoals de opslag, het transport, enz.. Het doel van de wet is onder andere het bewaken van de veiligheid in het mijnbouwbedrijf en de veiligheid van de werknemers, het verbeteren van de voorzorgs-maatregelen tegen gevaren voor het leven en de gezondheid ten gevolge van de mijnbouwwerkzaamheden enz.. In het 'Bundesberggesetz' worden de delfstoffen in twee groepen ingedeeld:

- a) 'Bergfreie Bodenschätze' (mijnvrije delfstoffen). Dit zijn de delf-stoffen die niet bij de eigendom van de grond behoren. De eigendom van de mijnvrije delfstoffen is in handen van de Bond, die deze door middel van concessies kan overdragen. Tot deze delfstoffen behoren onder andere lood, zink en ijzererts.
- b) 'Grundeigener Bodenschätze' (met de grond verbonden delfstoffen). Deze delfstoffen behoren wel bij de eigendom van de grond (bijvoor-beeld basaltlava, dakleiste en kwarts). De 'grundeigenen' delf-stoffen zijn weer onderverdeeld in gekategoriseerde en in niet gekategoriseerde delfstoffen.

De mijnvrije en gekategoriseerde 'grundeigene' delfstoffen vallen onder het mijnrecht. De niet-gekategoriseerde 'grundeigene' delfstof-fen vallen slechts onder het 'Bundesberggesetz' indien ze ondergronds worden opgespoord. Grind en zand vallen niet onder het 'Bundesbergge-setz'. Degene die mijnvrije delfstoffen wil opsporen heeft een 'Er-laubnis' nodig. Voor de winning is een 'Bewilligung' noodzakelijk. Bovendien kan voor de winning ook een mijnbouweigendom verkregen worden. Bovengenoemde vergunningen worden verleend naast de andere benodigde vergunningen zoals de immissierechtelijke, waterrechtelijke, enz.. Voor de oprichting van een onderneming die zich gaat toeleggen op de opsporing, de winning of de verwerking van delfstoffen heeft men in West-Duistland een goedgekeurd 'Betriebsplan' nodig.

Dit bedrijfsplan moet aan verschillende eisen met betrekking tot de arbeidsomstandigheden, afvalverwijdering, herinrichting van de gebruikte oppervlakte, enz. voldoen.

Het (Bonds)-'Wasserhaushaltsgesetz' (WHG) van 1957, voor het laatst gewijzigd op 28-03-1980, heeft een zodanige beheersing van de wateren in de Bondsrepubliek ten doel dat het algemeen en individueel welzijn wordt behartigd en dat iedere vermijdbare aantasting achterwege blijft (art. 1A, WHG). De wet heeft betrekking op het oppervlaktewater, het grondwater en het kustwater. Het 'Wasserhaushaltsgesetz' is een kaderwet die door de deelstaten verder is uitgewerkt. Voor Nordrhein-Westfalen is dat het 'Wassergesetz für das Land Nordrhein-Westfalen' van 1979 ('Landeswassergesetz'-LWG) voor het laatst gewijzigd op 24-11-1982. In Baden-Württemberg is de WHG uitgewerkt in een 'Wassergesetz für Baden-Württemberg' van 1976, voor het laatst gewijzigd op 5-12-1979.

Het WHG bepaalt dat 'het water' slechts na verlening van een vergunning door het 'Bezirk' of de 'Regierungspräsident' mag worden gebruikt. Onder het gebruik van het water wordt ondermeer het winnen van zand en grind en dergelijke uit het oppervlaktewater verstaan voorzover dit invloed heeft op de toestand van het water. In het kader van de WHG worden twee soorten vergunningen verleend. De 'Bewilligung' geeft recht op het gebruik van het water op een bepaalde wijze. De 'Erlaubnis' daarentegen geeft geen recht, maar is slechts een machtiging tot een bepaalde wijze van watergebruik. Deze machtiging kan worden ingetrokken. Wanneer er niet een 'onvermijdelijk' gevaar bestaat wordt de 'Erlaubnis' of de 'Bewilligung' overeenkomstig de 'Wassergesetze' van de deelstaten verleend.

Het graven, de verwijdering of de wezenlijke verandering van 'een water' is gebonden aan een zogenaamd planvaststellingsbesluit. Indien bij de winning van delfstoffen een "Gewässer hergestellt oder wesentlich umgestaltet" wordt, moet er volgens paragraaf 31 van het WHG in overeenstemming met het desbetreffende 'Landeswassergesetz' een 'Planfeststellungsbeschluss' (planvaststellingsprocedure) worden gevolgd. Volgens een uitspraak van het 'Bundesverwaltungsgericht' houdt de winning van delfstoffen, waarbij het grondwater 'freigelegt' wordt en waarbij een waterplas resteert, de 'Herstellung eines Gewässers' in. Voor het winnen van vast gesteente verlangen de overheden een gedeeltelijke planvaststellingsprocedure wanneer er water door de bodem van de groeve naar boven komt. De planvaststellingsprocedure heeft een zogenaamde 'konzentrierende' werking hetgeen betekent dat het 'Planfeststellungsbeschluss' alle andere vergunningen, concessies, permissies en toestemmingen welke noodzakelijk zijn op grond van andere voorschriften, vervangt. Het 'Bundesverwaltungsgericht' heeft besloten dat een instemming van de gemeente volgens paragraaf 36 van het 'Bundesbaugesetz' in het kader van het 'Wasserrechtlichen Planfeststellungsverfahrens' niet vereist is, als het betreffende 'Landeswasserge-

setz' dit niet voorschrijft. Dit principe geldt ook voor het 'Abgrabungsgesetz' van Nordrhein-Westfalen, dat uitdrukkelijk een instemming van de 'Träger der Bauleitplanung' voorschrijft. Deze wet wordt eveneens door het 'Landeswassergesetz' verdrongen.

Het WHG geldt niet voor het graven of de veranderingen van Bondswateren. Op dit soort activiteiten is het 'Bundeswasserstrassengesetz' van toepassing.

Het 'Bundesnaturschutzgesetz' van 1976 is eveneens een kaderwet en heeft tot doel de natuur en het landschap buiten en binnen bewoond gebied te beschermen en in stand te houden. De wet geeft in de eerste plaats grondbeginselen voor het natuurbehoud en de 'Landschaftspflege' en in de tweede plaats richtlijnen voor de deelstaten. In artikel twee van de wet wordt een opsomming gegeven van 13 grondbeginselen. Bij de winning van 'Steinen und Erden' moet volgens deze grondbeginselen met name rekening worden gehouden met de volgende uitgangspunten:

- 1) 'Die Leistungsfähigkeit des Naturhaushalts ist zu erhalten und zu verbessern; Beeinträchtigungen sind zu unterlassen oder auszugleichen.'
- 2) 'Die Naturgüter sind, soweit sie sich nicht erneuern, sparsam zu nutzen.'
- 3) 'Boden ist zu erhalten; ein Verlust seiner natürlichen Fruchtbarkeit ist zu vermeiden.'
- 4) 'Beim Abbau von Bodenschätzen ist die Vernichtung wertvoller Landschaftsteile oder Landschaftsbestandteile zu vermeiden; dauerende Schäden des Naturhaushalts sind zu verhüten. Unvermeidbare Beeinträchtigungen von Natur und Landschaft durch die Aufsuchung und Gewinnung von Bodenschätzen und durch Aufschüttung sind durch Rekultivierung oder naturnahe Gestaltung auszugleichen.'

De autoriteiten c.q. overheden moeten bij de toekomstige vergunningverleningen met betrekking tot ontgrondingen bovengenoemde doelstellingen realiseren.

Indien de beïnvloeding van natuur en landschap niet kan worden tegengegaan, of niet in de noodzakelijke mate kan worden gecompenseerd en de belangen van natuur- en landschapsbescherming bij de afweging van alle aanspraken op natuur en landschap voorgaan, dan wordt de ingreep verboden (art. 8 lid 3). Gaat het om grote projecten dan kan artikel 8 lid 9 van toepassing worden verklaard. Dit artikel geeft de deelstaten de mogelijkheid de veroorzaker van milieuschade tot vervangende maatregelen te verplichten. Dit kan in de vorm van geldelijke bijdragen -bijvoorbeeld ten behoeve van de natuurbescherming- geschieden. Hierop wordt in paragraaf 4.6 teruggekomen.

De wijze waarop de 'Landschaftplanung' en de ruimtelijke ordening op elkaar zijn afgestemd verschilt van deelstaat tot deelstaat omdat het 'Bundesraumordnungsgesetz' eveneens een kaderwet is. Het 'Bundesnaturschutzgesetz' kent de volgende plansoorten:

- a) landschapsprogramma's (deelstaatsniveau),
- b) landschapskaderplannen (regionaal niveau),
- c) landschapsplannen (lokaal niveau).

De verschillende schaalnivo's van de 'Landschaftplanung' worden in principe afgestemd op de schaalnivo's van de ruimtelijke ordening. Er is evenwel niet altijd sprake van bovengenoemde drieliding. In Nordrhein-Westfalen wordt bijvoorbeeld geen landschapsprogramma opgesteld omdat de 'Landschaftplanung' op dit niveau in de 'Landesentwicklungsplanung' is opgenomen. Evenmin worden in Nordrhein-Westfalen landschapskaderplannen opgesteld omdat de regionale landschappelijke aspecten in de 'Gebietsentwicklungspläne' worden geïntegreerd. Op lokaal niveau worden wel landschapsplannen opgesteld overeenkomstig het 'Bundesnaturschutzgesetz' en overeenkomstig de deelstaatswet 'Gesetz zur Sicherung des Naturhaushaltes und zur Entwicklung der Landschaft' van 1980.

In Baden-Württemberg speelt de 'Landschaftsplanung' een veel zelfstandiger rol dan in Nordrhein-Westfalen. In deze deelstaat worden namelijk konform het 'Bundesnaturschutzgesetz' en het 'Naturschutzgesetz' van deze deelstaat een 'Landschaftsrahmenprogramm' op deelstaatsniveau en 'Landschaftsrahmenpläne' door de 'Regionalverbände' opgesteld waarin ontgrondingen een belangrijk onderwerp vormen. Voor een bespreking hiervan wordt verder verwezen naar paragraaf 4.6.

Het recht met betrekking tot lucht, trillingen en geluid is in hoofdzaak geregeld in het 'Bundes-Immissionsschutzgesetz' van 15-3-1974 ('B-I-S-Gesetz'). Deze Bonds-immissiewet is opgezet als een algemene milieuwet. Doel van de wet is om mensen, dieren, planten, enz. voor schadelijke milieu-effecten te behoeden. Van schadelijke milieu-effecten is sprake als er emissies zijn die naar aard, hoeveelheid of door gevaar een 'belasting' voor de 'omgeving' vormen.

De Bond heeft tot nu toe twaalf verordeningen uitgevaardigd. Voorts zijn er algemene voorschriften, zoals bijvoorbeeld de 'technische Anleitungen' met betrekking tot lucht en lawaai. De vergunning is volgens het 'B-I-S-Gesetz' het belangrijkste instrument om de doelstellingen te verwezenlijken. Welke soorten inrichtingen vergunningplichtig zijn is vastgelegd in de vierde 'Verordnung zur Durchführung des Bundes-Immissionsschutzgesetzes' van 14-2-1975. Voor inrichtingen die in het algemeen minder ernstige milieu-effecten veroorzaken geldt een vereenvoudigde procedure.

Deze inrichtingen zijn opgesomd in artikel vier van bovengenoemde vierde verordening. De volgende inrichtingen zijn hierbij van belang:

onder nummer 3:

- 'Anlagen zum Brechen und Klassieren (sorteren) von in Steinbrüchen (groeven) gewonnenem Gestein.'
- 'Anlagen zum Mahlen und Blähen von Schiefer (leisteën) und Ton' (klei/leem).
- 'Anlagen zum Brennen oder Mahlen von Bauxit, Dolomiet, Feldspat, Gips, u.a.'.

onder nummer 7:

- 'Anlagen zum Brechen und klassieren von kies und Sand'.

onder nummer 38:

- 'Steinbrüche, in denen Sprengstoffe verwendet werden'.

Voor bovengenoemde inrichtingen is overeenkomstig paragraaf 19 van het 'B-I-S-Gesetz' een vereenvoudigde vergunning nodig. Voor de inrichtingen die onder nummer 38 zijn genoemd geldt dat het hier 'grundeigene Bodenschätze' moet betreffen in het kader van de Mijnwet. Volgens het 'Geschäftsbericht 83/84' van het 'Bundesverband der Deutschen Kies- und Sandindustrie' zal de verordening gewijzigd worden zodat voor de inrichtingen onder punt 7 genoemd geen vergunning meer nodig is. Op dit moment is niet duidelijk af deze wijziging inmiddels is doorgevoerd.

De uitvoering van het 'B-I-S-Gesetz' berust bij de deelstaten. In Nordrhein-Westfalen zijn het bouw- en woningtoezicht ('Bauaufsicht'), de arbeidsinspectie ('Gewerbeaufsicht') en de 'Regierungspräsident' in de voor hen bepaalde gevallen voor de vergunningverlening verantwoordelijk. Voor inrichtingen die onder het mijntoezicht vallen zijn het 'Landesoberbergamt' of de 'Bergämter' verantwoordelijk.

4.6 REGELGEVING EN BELEID IN BADEN-WURTTENBERG

De planning van nieuwe gebieden voor de winning van oppervlaktedelfstoffen in Baden-Württemberg geschiedt -in vergelijking met- Nordrhein-Westfalen primair in het kader van de 'Landschaftsplanung' en op de tweede plaats door middel van ruimtelijke ordeningsplannen. De reservering van toekomstige wingebieden wordt niet centraal op deelstaatsniveau geregeld zoals in Nordrhein-Westfalen, maar is vooral een aangelegenheid die door de regio's zelf moet worden aangepakt. Bovendien zijn er in Baden-Württemberg allerlei sektorale bonds- en deelstaatswetten van kracht waarin specifiek regelingen zijn opgenomen met betrekking tot de winning van oppervlaktedelfstoffen. Er zal nu eerst aandacht worden geschonken aan het 'Landesplanungsgesetz' en enige beleidsnota's van de deelstaatregering. Vervolgens zal worden ingegaan op het 'Naturschutzrecht', 'Wasserrecht' en het 'Baurecht'.

Evenals in de andere deelstaten is het 'Bundesraumordnungsgesetz' in Baden-Württemberg verder uitgewerkt in het nieuwe 'Landesplanungsgesetz' van 10 oktober 1983. Deze wet bepaalt dat er verschillende soorten plannen opgesteld moeten worden:

- a) Het 'Landesentwicklungsplan' (ontwikkelingsplan voor de deelstaat).
- b) Zogenaamde 'fachliche Entwicklungspläne' (sektorale ontwikkelingsplannen op deelstaatsniveau).
- c) 'Regionalpläne' voor de 12 regio's.

De deelstaatregering moet tevens door middel van zogenaamde 'Landesentwicklungsberichte' de 'Landtag' op de hoogte brengen van ontwikkelingen op het gebied van de ruimtelijke ordening, van op handen zijnde veranderingen in het 'Landesentwicklungsplan' (LEP), enz..

Op gemeentelijk nivo moeten -evenals in alle andere deelstaten- volgens het 'Bundesbaugesetz' 'Flächennutzungspläne' en 'Bebauungspläne' worden opgesteld (zie paragraaf 4.4). De ruimtelijke planning geschiedt in Baden-Württemberg op drie nivo's, namelijk het deelstaatsniveau, regionaal nivo en het gemeentelijk nivo. Baden-Württemberg is bestuurlijk gezien opgedeeld in 12 regio's en heeft een met Nederland vergelijkbare oppervlakte van 35750 km². De regio's hebben derhalve een grootte die overeenkomt met de oppervlakte van een Nederlandse provincie. Baden-Württemberg telt ongeveer 9,3 miljoen inwoners. In Figuur 4.3 zijn de belangrijkste bestuurlijke grenzen weergegeven.

In deze deelstaat kent men in tegenstelling tot Nordrhein-Westfalen slechts een 'Landesentwicklungsplan', dat voor het gehele grondgebied van de deelstaat wordt opgesteld. De 'fachliche Entwicklungspläne' welke door een of meerdere Ministeries worden opgesteld kunnen dienovereenkomstig op een of meerdere sectoren betrekking hebben.

Figuur 4.3 Belangrijkste bestuurlijke grenzen Baden-Württemberg

In het LEP van Baden-Württemberg wordt op twee plaatsen aandacht besteedt aan ontgrondingen. Om de algemeen geformuleerde doelstelling

gen met betrekking tot de 'Landschaftspflege und Naturschutz' te realiseren moeten volgens paragraaf 2.1.25:

"der Abbau von Bodenschätzen und der dazu erforderliche Flächenbedarf mit den Erfordernissen des Umweltschutzes, der Wasserwirtschaft, der Land- und Forstwirtschaft, der Landschaftserhaltung und den sonstigen ökologischen Bedürfnissen **abgestimmt** sowie beim Abbau von Lagerstätten und bei Ablagerungen die Rekultivierung, die Eingliederung oder die Einbindung in die Landschaft **gesichert** und -soweit geeignet- der Ausbau für die Erholung **angestrebt werden.**"

Bovendien wordt in paragraaf 2.3.6 van het 'Landesentwicklungsplan' expliciet ingegaan op de 'Rohstoffsicherung' :

"Die Bodenschätze des Landes sind zu erfassen und für eine spätere Gewinnung zu sichern, soweit sie zur Rohstoffversorgung beitragen oder beitragen können. Hierzu sollen insbesondere

- 1) im **Landschaftsrahmenplan** abbauwürdige Lagerstätten mineralischer Rohstoffen dargestellt werden;
- 2) im **Regionalplan** zur Sicherung und Ordnung des Rohstoffabbaus Vorrangbereiche für den Rohstoffabbau sowie Bereiche ausgewiesen werden, die für die langfristige Sicherung von Rohstoffen und -wo nötig- zugleich für die Sicherung anderer schutzwürdiger Raumnutzungen freigehalten werden sollen;
- 3) der Abbau von Bodenschätzen und der dazu erforderliche Flächenbedarf mit anderen raumbedeutsamen Nutzungen und Vorhaben sowie mit den Erfordernissen des Umweltschutzes, der Wasserwirtschaft, der Land- und Forstwirtschaft, der Erholung, der Landschaftserhaltung und sonstigen ökologischen Bedürfnissen abgestimmt werden;
- 4) das Aufsuchen und die Erschliessung neuer Lagerstätten ermöglicht und -soweit erforderlich- gefördert werden."

De 'Landschaftsrahmenpläne' -een van de plansoorten volgens het 'Bundesnaturschutzgesetz'- worden evenals de 'Regionalpläne' opgesteld door de 'Regionalverbände'. Hier wordt nader op teruggekomen.

In de 'Begründung' behorend bij het LEP is een toelichting gegeven op de grondbeginselen en doelstellingen die in paragraaf 2.3.6 beschreven zijn. Volgens het LEP is een 'vorausschauende' (toekomstgerichte) planning voor de delfstoffen die in dagbouw gewonnen worden -zoals grind, zand, natuursteen, klei en gips- erg belangrijk. Een zeer essentieel uitgangspunt is dat de Landsregering voor de planning van ontgrondingen met name gebruik wenst te maken van de 'Regionalpläne' (konform het 'Landesplanungsgesetz') en de 'Landschaftsrahmenpläne' (konform het 'Naturschutzgesetz'). Met het oog op deze gewenste planingsstructuur heeft het 'Ministerium für Wirtschaft, Mittelstand und Verkehr' een beleidsdocument opgesteld met de titel: '**Konzept zur Sicherung oberflächennaher Rohstoffe und zur Ordnung des Rohstoff-**

abbaues in Baden-Württemberg'. Dit dokument -tien pagina's dik- is in november 1982 door de Landsregering goedgekeurd. Na de bespreking van het LEP zal hier nader op worden teruggekomen.

Uit de 'Begrundung' van het LEP blijkt dat men de 'Regionalverbände' de 'abbauwürdige Lagerstätten' (mogelijke potentiële winlokaties) wil laten aanwijzen in de 'Landschaftsrahmenpläne'. Hierbij wordt opgemerkt dat dit pas goed kan worden gerealiseerd als de resultaten van een gedetailleerd geologisch onderzoek -dat momenteel wordt uitgevoerd door het 'Geologisch Landesamt'- beschikbaar zijn. In de 'Regionalpläne' moeten vervolgens zones worden 'veiliggesteld' voor de 'Rohstoffabbau'. In het LEP wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen zogenaamde 'Vorrangbereiche für den Abbau' en 'Bereiche für die langfristige (lange termijn) Sicherung'.

'Vorrangbereiche für den Abbau' zijn gebieden waar de winning van oppervlaktedelfstoffen vanuit een ruimtelijk orderings-perspektief mogelijk is en waarin de winning gekoncentreerd moet plaatsvinden. Het betreft hier zogenaamde 'verbindliche Aussagen zur Sicherung'. De omvang van de gebieds-'aanwijzingen' moet gebaseerd zijn op een (groe) behoefte-raming. 'Bereiche für die langfristige Sicherung' zijn gebieden die voorlopig nog moeten worden 'vrijgehouden' voor de winning van oppervlaktedelfstoffen. Op een later tijdstip kan alsnog worden beslist dat deze gebieden niet bestemd worden voor de delfstoffenwinning. In de 'Landschaftsschutzgebiete', 'Naturparken' en andere waardevolle gebieden wil men de 'Rohstoffabbau' in ieder geval vermijden.

Tenslotte wordt in het LEP nog eens benadrukt dat de 'Rohstoffversorgung' pas dan veilig is gesteld als de delfstoffenvoorkomens niet alleen planologisch zijn aangewezen, maar eveneens daadwerkelijk 'aufgesucht und erschlossen' kunnen worden. Het opsporen en ontsluiten van winplaatsen behoort volgens het LEP in een marktgeoriënteerde ekonomie tot de taak en het risico van de ondernemer. Wanneer echter het algemeen belang in het geding is, wordt een 'staatliche Unterstützung' noodzakelijk geacht. Hierover kan niet in het algemeen, doch slechts in konkrete gevallen over beslist worden volgens het LEP. Bovengenoemde uitspraken zijn gedeeltelijk in tegenspraak met het streven naar een 'landesweiten lagerstättenkundlichen Untersuchung' voor de onderbouwing van 'sinvolle' besluiten over toekomstige wingebieden. Bovendien wordt in het 'Landesplanungsgesetz' van 1983 in paragraaf acht bepaald dat 'Bereiche zur Sicherung von Wasservorkommen oder von Rohstoffvorkommen' in de 'Regionalpläne' opgenomen moeten worden.

In het eerdergenoemde beleidsdokument 'Konzept zur Sicherung' van november 1982 wordt een centrale planning van ontgrondingen afgewezen. De Landsregering ziet daarom ook niets in een 'Rohstoffsicherungsgesetz'. Volgens haar zijn de 'Regionalpläne' en de 'Landschaftsrahmenpläne' (beide regionaal nivo) de geschikste planningsinstrumenten voor

de 'Rohstoffsicherung'. Het dokument heeft overigens uitsluitend betrekking op zand, grind, gips, vast-gesteente en klei.

Enkele 'Regionalverbände' hebben inmiddels reeds studies verricht en concept-plannen ontworpen. In het beleidsdokument benadrukt de Lands-regering nog eens dat onderzoek naar de winbare voorkomens moet worden voortgezet. Zolang de geologische kartering niet is afgerond wordt de 'Rohstoffsicherung' in principe beperkt tot de bestaande winplaatsen, welke kunnen worden uitgebreid of verdiept.

In het eerdergenoemde 'Konzept zur Sicherung' wordt uitgebreid ingegaan op de begrippen 'Vorrangbereiche für den Abbau' en 'Bereiche für die langfristige Sicherung'. Wat betreft de aanwijzing van 'Vorrang-bereiche' hoeft de planningshorizon volgens het stuk niet verder te reiken dan het tijdstip waarop een 'Regionalplan' wordt herzien. In het dokument wordt benadrukt dat er geen 'Regionalisierung' mag plaatsvinden. Hiermee wordt bedoeld dat bij de planning van oppervlak-tedelfstoffen-winnelokaties in een 'Regionalplan' niet uitsluitend mag worden uitgegaan van voorziening in de eigen behoefte van die regio. In het stuk wordt niet besproken op welke wijze en in hoeverre een regio in de behoefte van andere regio's moet voorzien.

Een paar maanden voordat het LEP van kracht is geworden -in oktober 1983- is het 'Landschaftsrahmenprogramm' verschenen dat is opgesteld door het 'Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft, Umwelt und Forsten'. Deze plansoort ('programm' op deelstaatnivo) moet niet verward worden met 'Landschaftsrahmenplan' (regionaal nivo). In de inleiding van het plan wordt het 'Landschaftsrahmenprogramm' als de 'ökologische' bijdrage gezien aan het 'Landesentwicklungsplan'. Het 'pro-gramm' dient als 'Entscheidungshilfe' voor de 'Regionalverbände' bij de opstelling van de lokale 'Landschaftsrahmenpläne'.

Zoals uit het voorgaande reeds duidelijk zal zijn geworden is bij het 'Landschaftsrahmenprogramm' geen kaart gevoegd waarop de 'abbauwürdige Lagerstätten' staan aangegeven. Men heeft volstaan met een globale overzichtskaart op schaal 1: 1.000.000 waarop de delfstoffenvoorkomens voor de gehele deelstaat -dus ook onder de steden en infrastructuur-zijn aangegeven.

Paragraaf 2.9 van de toelichting is geheel gewijd aan de 'Abbau von Lagerstätten'. De acht doelstellingen die hierin genoemd worden komen voor een groot deel overeen met die uit het LEP en het eerder genoemde beleidsdokument. Bepaalde doelstellingen en uitspraken uit deze stuk-ken worden in het 'Landschaftsrahmenprogramm' nader geëxpliciteerd. In de vierde doelstelling wordt bijvoorbeeld expliciet gesteld dat -voor-dat nieuwe gebieden worden aangesproken- nagegaan moet worden of de behoefte gedekt zou kunnen worden door uitputting van de bestaande winplaatsen door verdieping, vergroting of 'Zusammenlegung'.

In de laatste doelstelling wordt benadrukt dat grind met een hoogwaardige kwaliteit niet voor laagwaardige toepassingen mag worden gebruikt. Bij openbare aanbestedingen moet de vereiste kwaliteit grind worden aangegeven. In de 'Begründung' zijn alle doelstellingen nog eens nader toegelicht. Uitgaande van het LEP en het 'Konzept zur Sicherung' worden in deze toelichting geen wezenlijke nieuwe gezichtspunten naar voren gebracht.

Op 4-12-1985 is het '**Abschliessende Bericht**' (eindverslag van 20 pagina's) verschenen van een interdepartementale werkgroep 'Rohstoffbau' waarmee de Landsregering op 16-12-1985 akkoord is gegaan. In het 'Abschliessende Bericht' worden in feite de belangrijkste punten uit het 'Konzept zur Sicherung' herhaald: de planologische reservering regelen in de 'Regionalpläne' en geen centrale planning van ontgroningen. Een belangrijke aanbeveling is dat het 'Geologische Landesamt' dringend meer personele en financiële middelen moet krijgen voor onderzoek op het gebied van de oppervlakedelfstoffenvoorkomens.

Een wezenlijk nieuw gezichtspunt is dat voor de 'Abbaubereiche' en 'Sicherungsbereiche' uitgegaan moet worden van een 'Planungszeitraum' van 15 jaar. Aan het einde van het verslag wordt een overzicht gegeven hoe de stand van zaken is met betrekking tot de 'Rohstoffsicherung' bij de 'Regionalverbände'. Daaruit blijkt dat enkele regio's tot op heden geen hoge prioriteit hebben gegeven aan de 'Rohstoffsicherung'. In de regio's langs de Rijn -waar de problemen het grootst zijn- is men wel reeds geruime tijd bezig om de winning van oppervlakedelfstoffen in goede banen te leiden. In de regio 'Mittlerer Oberrhein' -bijvoorbeeld- werd reeds in 1981 een eerste concept van het 'Kieskonzeption 2000' opgesteld. Parallel hieraan werden door het 'Geologische Landesamt' en door de 'Wasserwirtschaftsverwaltung' de grindwinlocaties en eventuele uitbreidingen daarvan 'op hun waarde' beoordeeld. Eind 1984 is het concept volledig gereed gekomen en ligt sindsdien bij de gemeentes, andere belanghebbenden en de zand- en grindindustrie.

In de meeste tot op heden besproken nota's en rapporten wordt steeds onder de aandacht gebracht dat bij de (toekomstige) planologische aanwijzing van 'Vorrangbereiche' in de 'Regionalpläne' de zogenaamde "fachgesetzliche Genehmigungsvoraussetzungen (vergunningsvoorwaarden) unberührt bleiben". Behalve in de hierboven behandelde ruimtelijke ordeningswetgeving en 'Landschaftplanung' zijn de regelingen betreffende de planning van ontgroningen en de winning van delfstoffen vastgelegd in afzonderlijke 'Fachgesetzen' (sektorwetten). In paragraaf 13 van het 'Landesplanungsgesetz' is bepaald dat -in het algemeen- allerlei andersoortige vergunningen, 'Erlaubnisse', 'Bewilligungen', enz. 'unberührt' blijven en niet door een ruimtelijke ordeningsprocedure 'verdrongen' worden. Dit betekent dat een ontgroning pas daadwerkelijk kan beginnen als alle andere vergunningen zijn verleend.

Indien een ondernemer een delfstof wil ontgronden heeft hij in Baden-Württemberg een vergunning nodig in het kader van het '**Naturschutzrecht**', het '**Baurecht**' en het '**Immissionsschutzrecht**'. Indien 'in-vloed' op het grondwater te verwachten is, is eveneens een vergunning, een 'Erlaubnis' of een 'Bewilligung' nodig in het kader van het '**Wasserrecht**'. Van het geval tot geval zijn ook nog andere wetten van toepassing zoals het 'Landwirtschaftsrecht', het 'Verkehrsrecht', het 'Privatrecht' en het 'Gewerbe-recht'. Aan deze laatstgenoemde wetten c.q. regelingen is in onderhavig onderzoek geen aandacht geschonken, omdat het zwaartepunt van de regelgeving in Baden-Württemberg voor de winning van oppervlaktedelfstoffen ligt opgesloten in het 'Naturschutzrecht', het 'Wasserrecht' en in het 'Baurecht'. Hier zal nu nader op worden ingegaan.

In paragraaf 4.5 is reeds beschreven dat het 'Bundesnaturschutzgesetz' van 1976 drie plansoorten kent, namelijk het landschapsprogramma op deelstaatsniveau, landschapskaderplannen op regionaal niveau en landschapsplannen op lokaal niveau. Deze kaderwet is in Baden-Württemberg verder uitgewerkt in het 'Naturschutzgesetz in der Fassung des Änderungs-gesetzes vom 10-2-1976 en vom 30-5-1978'. Volgens paragraaf 8 van boven-genoemde deelstaatswet moet het 'Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft en Umwelt' het 'Landschaftsrahmenprogramm' opstellen. In over-eenstemming met de ontwikkelingen moet het 'Programm' worden herzien. De 'Landschaftsrahmenpläne' die door de 'Regionalverbände' moeten worden opgesteld, moeten eveneens in overeenstemming met de ontwikkelin-gen worden herzien. Aan de herziening van beide bovengenoemde plannen is dus geen tijdslimiet verbonden. De 'Träger der Bauleitplanung' (gemeenten) behoeven slechts 'Landschaftspläne en Grünordnungspläne' op te stellen voorzover dit nodig is voor de opstellingen of verander-ing van 'Bauleitpläne'.

In paragraaf 13 van het '**Naturschutzgesetz**' is bepaald dat voor de winning van bepaalde oppervlaktedelfstoffen, welke niet onder de mijn-wet vallen -zie paragraaf 4.5 voor het 'Bundesberggesetz'- een **vergunning** nodig is van de 'Naturschutzbehörde'. Een en ander is in de wet als volgt geformuleerd:

"Wer beabsichtigt, im Aussenbereich als selbständiges Vorhaben

1. Kies, Sand, Mergel, Ton, Lehm, Torf, Steine oder andere Bodenbestandteile abzubauen oder zu gewinnen,
2. Abgrabungen, Aufschüttungen, Auf-oder Abspülungen vorzunehmen oder Bodenvertiefungen aufzufüllen,
3. künstliche Wasserflächen, die von den Bestimmungen des Wasserhaus-haltsgesetzes ausgenommen sind (par. 1, Abs. 2 des Wassergesetzes), zu schaffen oder zu verändern oder
4. die Bodenkrume auf einer Fläche von mehr als 100 qm zu entnehmen,

bedarf einer Genehmigung durch die Naturschutzbehörde"

Het 'Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft und Umwelt is in deze de hoogste instantie ('oberste Naturschutzbehörde'). De 'Verwaltungsbehörden' treden in deze op als 'untere Naturschutzbehörden'. Op regionaal nivo zijn de 'Regierungspräsidien' de 'höhere Naturschutzbehörden.'

In de 'Verordnung des Ministeriums für Ernährung, Landwirtschaft und Umwelt über die Ausgleichabgabe -letterlijk vertaald: kompensatieheffing- nach dem Naturschutzgesetz' (kortweg '**Ausgleichabgabe-verordnung**'- AAVO genoemd) van 1-12-1977 zijn voor 'ausgleichspflichtige' ingrepen in de natuur en het landschap heffingen vastgesteld. Indien de vaststelling naar oppervlakte geschiedt bedraagt de heffing 0,50 tot 1,00 D-mark per m². Indien de heffing per kubieke meter wordt berekend bedraagt deze 0,10 tot 0,30 D-mark per m³. De heffing kan ook naar bouwkosten geschieden. Deze bedraagt dan 0,5 tot 2% van de bouwkosten. In de 'Verwaltungsvorschriften' behorend bij bovengenoemde AAVO is een voorbeeld opgenomen van een steengroeve welke in 5 fasen is ontgonnen. De fasen 1 t/m 4 waren overeenkomstig de vergunningvoorschriften 'gerekultiveerd'. In de vijfde fase bleek een 60 m hoge wand niet overeenkomstig de voorschriften te zijn 'abgebaut'. In dit geval is een heffing -naar inhoud- opgelegd van 36.000 D-mark.

In de 'Anlage' behorend bij bovengenoemde 'Verwaltungsvorschriften' zijn de 'Grundsätze für die Rekultivierung und Gestaltung von abbaustätten' opgenomen. Hierin wordt precies beschreven op welke wijze de ontgrondingen afgewerkt moeten worden. Er is hierbij een onderscheid gemaakt naar steengroeven (Festgestein), droge winning van 'Lockergestein' (grind en zand) en natte winning van Lockergestein'. Beschreven wordt ondermeer welke onderwatertaluds moeten worden aangehouden, hoe de wand in een groeve moet worden afgewerkt, enz.. Indien de 'veroorzaker van een ingreep aan de vergunningvoorwaarden voldoet zoals die in bovengenoemde 'Anlage' zijn beschreven geldt de ingreep als 'ausgeglichen' (gecompenseerd).

Evenals in Nordrhein-Westfalen heeft men in Baden-Württemberg een bouwverordening, namelijk het '**Landesbauordnung für Baden-Württemberg**' van 28 november 1983. In bovengenoemde verordening wordt ondermeer geregeld in welke mate naburige eigenaren en andere zakelijke gerechtigden van grondstukken en gebouwen inspraak hebben bij de gemeentelijke bouwvergunningsprocedures. De verordening regelt tevens milieueisen die aan het bouwen worden gesteld ter bescherming van de 'bu-
ren'.

In paragraaf 3, lid 1 van de verordening wordt ondermeer gesteld dat: "Bauliche Anlagen sind so anzuordnen, zu errichten und zu unterhalten, dass die öffentliche Sicherheit oder Ordnung, ins besondere Leben und Gesundheit nicht bedroht werden Sie dürfen nicht verunstaltet wirken und ihre Umgebung nicht verunstalten oder deren beabsichtigte Gestaltung nicht beeinträchtigen". In tegen-

stelling tot Nordrhein-Westfalen waar 'Abgrabungen' 'anzeigepflichtig' zijn, zijn deze in Baden-Württemberg vergunningplichtig (art. 51, lid 1). Voor 'Abgrabungen' tot 200 m³ en tot 2 m hoogteverschil is geen 'Baugenehmigung' (bouwvergunning) noodzakelijk.

Ook in Baden-Württemberg is het 'Bundes-'-'Wasserhaushaltsgesetz' (WHG) nader uitgewerkt in een 'Landes-Wassergesetz', namelijk het '**Wassergesetz für Baden-Württemberg**' van 1976, welke voor het laatst in 1979 is gewijzigd. Voor ontgroningen heeft het 'Wasserrecht' met name betrekking op de natte zand- en grindwinning. Omdat het principe van het 'Wasserrecht' reeds uitgebreid in paragraaf 4.5 aan de orde is geweest, zal het 'Landes-Wassergesetz' hier niet meer worden besproken.

Wat betreft de winning van zand en grind kunnen er zich drie situaties voordoen. Voor droge winning in het 'Aussenbereich', welk begrip uitgebreid in paragraaf 4.4 is besproken, heeft de ondernemer een vergunning nodig in het kader van het 'Landesnatschutz'. Hierbij treedt de 'untere Naturschutzbehörde' als vergunningverlenende instantie op. Voor droge winning in het 'nicht beplanten Innenbereich' of in een gebied waarvoor een 'Bebauungsplan' geldt is een bouwvergunning vereist conform het 'Landesbauordnung'. De 'untere Baurechtsbehörde' is in dit geval de vergunningverlenende instantie. Voor natte winning was het tot 1978 gangbaar dat er 'wasserrechtliche Erlaubnisse' conform het 'Bundeswasserhaushaltsgesetz' werden afgegeven (zie paragraaf 4.5). In paragraaf 4.5 is reeds uiteengezet dat als gevolg van een uitspraak van het 'Bundesverwaltungsgericht' natte winning nu meer wordt opgevat als de 'Herstellung eines Gewässers' volgens paragraaf 31 van het WHG. Dit betekent dat natte winningen slechts na een 'Planfeststellungsverfahren' (planvaststellingsprocedure) conform paragraaf 31 van het WHG kunnen worden toegestaan waarbij het 'Landratamt' of het 'Bürgermeisteramt' (buro van de burgemeester) als 'untere Wasserbehörde' optreedt.

De vele wetten die betrekking hebben op ontgroningen in Baden-Württemberg maken het geheel planologisch/juridisch gezien ingewikkeld. In de meeste wetten zijn derhalve artikelen opgenomen om de onderlinge verhouding te regelen. Dit is ook het geval met het 'Wassergesetz für Baden-Württemberg'. In paragraaf 98 lid 1 wordt bijvoorbeeld geregeld dat de 'Bergbehörde' een vergunning moeten afgeven indien voor de delfstof een 'Betriebsplan' conform het 'Bundesberggesetz' moet worden opgesteld.

In de literatuur is veel terug te vinden over de 'rechtliche-planerische' problemen met betrekking tot de planning en de exploitatie van oppervlaktedelfstoffen. Door de veelheid van wetten is er veel jurisprudentie beschikbaar. In dit verband kan bijvoorbeeld het 'Zeitschrift für Bergrecht' worden genoemd dat specifiek aandacht besteedt aan de juridische problemen in relatie tot de Mijnwet en aanverwante wetten.

4.7 KONKLUSIES

In West-Duitsland hebben we te maken met acht afzonderlijke landen die in principe ieder voor zich een eigen beleid voeren ten aanzien van de winning van oppervlakedelfstoffen. Het ontgrondingenbeleid op bonds-nivo beperkt zich tot het doen van enkele beleidsuitspraken in nota's op het gebied van ruimtelijke ordening, milieu en energie (bruinkool). De regelgeving op bonds-nivo is beperkt tot een mijnwet, die slechts betrekking heeft op bepaalde oppervlakedelfstoffen, en kaderwetten op het gebied van de waterhuishouding, de natuurbescherming, de ruimtelijke ordening, enz.. Deze kaderwetgeving heeft ondermeer tot gevolg dat de aanpak van de ontgrondingenproblematiek in de verschillende deelstaten nogal uiteenloopt.

De centrale wijze van plannen in Nordrhein-Westfalen -in hoofdzaak door middel van ruimtelijke ordeningswetgeving- verschilt aanzienlijk van de sektorale/decentrale benaderingswijze die in Baden-Württemberg wordt gehanteerd met betrekking tot de reservering van toekomstige wingebieden. Ten aanzien van de wijze van plannen kunnen eveneens een aantal markante verschillen tussen Nederland en Nordrhein-Westfalen worden signaleerd:

- In Nordrhein-Westfalen zijn bepaalde doelstellingen en uitgangspunten met betrekking tot de planning van nieuwe wingebieden wettelijk vastgelegd in het 'Gesetz zur Landesentwicklung' ('Abwägungsgebot', rekening houden met 'Standortgebundenheit', enz.).
- Het ontwerp-LEP V reserveert -voor 24 soorten oppervlakedelfstoffen- de gebieden 'für die Sicherung von Lagerstätten' voor het gehele grondgebied van de deelstaat. In Nederland ontbreekt een dergelijke plansoort voor ontgrondingen op Rijksnivo.
- De planningshorizon in het ontwerp-LEP V bedraagt 40 jaar voor bruinkool en 25 jaar voor los en vast gesteente (zand, grind, e.d.).
- In de 'Gebietsentwicklungspläne' (vergelijkbaar met onze streekplannen) worden langere zichttermijnen gehanteerd dan in Nederland: voor bruinkool 40 jaar en voor los en vast gesteente 15 jaar.
- De opstelling van zogenaamde 'bruinkoolplannen' is volledig geïntegreerd in het 'Landesplanungsgesetz' (Wet op de Ruimtelijke Ordening) van Nordrhein-Westfalen.

De belangrijkste verschillen tussen Baden-Württemberg en Nordrhein-Westfalen kunnen als volgt worden samengevat:

- Het ontgrondingenbeleid op deelstaatsnivo in Baden-Württemberg is veel minder planmatig dan in Nordrhein-Westfalen. Het opsporen en ontsluiten van winplaatsen behoort volgens de Landsregering tot de taak van de ondernemer en is tevens voor risico van de ondernemer.

- Wat betreft de inventarisatie van de geologische gegevens (Kartering, e.d.) -waar het regionaal ontgrondingenbeleid op gebaseerd moet worden- heeft Baden-Württemberg een duidelijke achterstand vergeleken met Nordrhein-Westfalen.
- In Baden-Württemberg kent men in tegenstelling tot Nordrhein-Westfalen geen ontgrondingenwet.
- Het zwaartepunt van de regelgeving in Baden-Württemberg is vastgelegd in het 'Naturschutzrecht', het 'Wasserrecht' en het 'Baurecht'. In de toekomst zal de planologische reservering van wingebieden in eerste instantie geschieden in het kader van de 'Landsschaftsplanung' en vervolgens in de 'Regionalplanung' en niet in het LEP zoals in Nordrhein-Westfalen.
- Sinds kort wenst men eveneens een 'Planungszeitraum' van 15 jaar te hanteren.

Wat verder uit de studie naar voren is gekomen, is dat het 'Wasserhaushaltsgesetz' (Bondswet) in beide deelstaten een vrij sterke greep op ontgrondingen heeft. Met name in Baden-Württemberg zijn er aanzienlijke problemen op het gebied van de natte winning van oppervlaktedelfstoffen en de drinkwatervoorziening ('Wasserschutzgebietsverordnung').

In het algemeen kan gesteld worden dat er in de Bondsrepubliek veel gepubliceerd is over ontgrondingen en de problemen die hiermee samenhangen (naar schatting twee à drieduizend rapporten, publikaties en artikelen indien de overheidspublicaties worden meegerekend). Hierbij dient bedacht te worden dat er in West-Duitsland veel meer soorten delfstoffen worden aangetroffen dan in Nederland.

De reservering van wingebieden in het ontwerp LEP V van Nordrhein-Westfalen, en alle problemen die hiermee samenhangen, vertoont -bijvoorbeeld- veel overeenkomsten met het Nederlandse probleem van de verdeling van winningstaken voor bepaalde delfstoffen over de provincies. Ook de literatuur op het gebied van onderzoek naar problemen die wij (nog) niet kennen, zoals bijvoorbeeld de planologische/juridische problemen rond de gebundelde winning van delfstoffen, kan voor Nederland van belang zijn.

Eveneens op het gebied van de milieuwetgeving en ontgrondingen zijn talrijke publikaties verschenen in West-Duitsland (ontgrondingen en waterhuishouding, natuurbehoud, enz.). Bij het verder ontwikkelen van milieu-regelgeving in Nederland lijkt het eveneens nuttig om kennis te nemen van de Duitse ervaringen op dit gebied. Een ander aandachtspunt is bijvoorbeeld om in het kader van het opzetten van een nieuwe planingsstructuur voor ontgrondingen in Nederland het bruinkool-planings-koncept eens nader onder de loep te nemen. Tenslotte dient nog opgemerkt te worden dat onze ooster-buren in de literatuur veel aandacht schenken aan de herinrichting van ontgronde gebieden.

5. SPECIALE ONDERWERPEN

5.1 INLEIDING

In de volgende paragraaf wordt allereerst aandacht geschonken aan de bruinkoolwinning in Nordrhein-Westfalen. De planning van de bruinkoolwinninglokaties neemt namelijk een bijzondere positie in omdat deze ontgroningen behalve diep (tot 300 à 400 m beneden het maaiveld) ook zeer grootschalig zijn. Ook in planningstechnische zin onderscheidt de bruinkoolwinning zich van de andere oppervlaktedelfstoffen omdat de sektorale bruinkoolwet van 1950 sinds 1979 volledig is opgenomen in de ruimtelijke ordeningswetgeving.

In paragraaf 5.3 wordt vervolgens het ontwerp 'Landesentwicklungsplan V (LEP V) van Nordrhein-Westfalen nader behandeld. Op de eerste plaats zal op hetgeen in paragraaf 4.3 reeds is uiteengezet een toelichting worden gegeven. Bovendien komen nog een aantal andere aspecten -zoals criteria, de verdeling over de 'Berzirke', e.d.- van dit plan ter sprake.

5.2 BRUINKOOLWINNING IN NORDRHEIN-WESTFALEN.

Het grootste bruinkoolgebied van West-Duitsland bevindt zich in het gebied tussen Aken, Keulen en Mönchengladbach. De bijdrage van bruinkool aan de totale West-Duitse elektriciteitsvoorziening bedroeg de laatste jaren gemiddeld 25%. Met name na de energiekrisis zijn bruinkolen in versterkte mate ingezet voor de opwekking van elektriciteit. De winning van de bruinkool geschiedt in dagbouw en moet derhalve tot de oppervlaktedelfstoffenwinning worden gerekend. Het ruimtegebruik is erg groot. De nieuw geplande winningslokaties hebben een grootte die overeenkomt met ongeveer tweemaal de oppervlakte van een stad als Keulen. De winlokatie 'Hambach fase I' tussen de riviertjes de Roer en de Erft heeft -bijvoorbeeld- een oppervlakte van 8520 ha. Het dorpje Lich-Steinstrass met ongeveer 1500 inwoners ligt in dit gebied en moet voor 1988 'umgesiedelt' worden. Voor de dorpen Etzweiler, Manheim en Morschenich met ongeveer 3250 inwoners moet na 2000 eveneens een andere lokatie gezocht worden. Na het jaar 2000 wordt eveneens de autobahn Köln-Aachen omgelegd ten behoeve van de bruinkoolwinning. Ook spoorlijnen, hoogspanningsleidingen, gasleidingen, enz. moeten worden omgelegd. Tot 1979 werd de winning van bruinkool geregeld in een speciale wet: 'Gesetz über die Gesamtplanung im Rheinischen Braunkohlengebiet van 25-04-1950. Door de toenemende rol in de West-Duitse energievoorziening en de toenemende coördinatieproblemen met de ruimtelijke planning was een nieuwe regeling van het 'Braunkohlenrecht' noodzakelijk.

Door de herziening van het 'Landesplanungsgesetz', welke op 28-11-1979 van kracht werd, is de bruinkoolwet uit 1950 buiten werking gesteld. De regelingen met betrekking tot de winning van bruinkool werden hierdoor direkt in het 'Landesplanungsgesetz' geïntegreerd. Sinds 1979 is het 'Landesplanungsgesetz' nog drie maal gewijzigd. Deze wijzigingen dragen de titel 'Sondervorschriften für das Rheinische Braunkohlengebiet'.

De plannen voor het winnen van bruinkool zijn in principe 'Gebietsentwicklungspläne' van bijzondere aard. Overeenkomstig paragraaf 24 van het 'Landesplanungsgesetz' worden in de bruinkoolplannen op basis van het 'Landesentwicklungsprogramm' en de 'Landesentwicklungspläne' de doelstellingen met betrekking tot de ruimtelijke ordening en het ruimtelijke beleid van de deelstaat vastgelegd, "soweit dies für eine geordnete Braunkohlenplanung notwendig ist". De bruinkoolplannen zijn tevens afgestemd op het 'Gebietsentwicklungsplan' dat voor het desbetreffende gebied geldt. De planprocedure komt in beginsel overeen met die voor de 'Gebietsentwicklungspläne'. Bovendien is in verband met de grote gevolgen voor de betrokken bewoners van het gebied een inspraakprocedure in de wet verankerd. In Nordrhein-Westfalen is dit de eerste keer dat 'Bürgerbeteiligung' op deelstaatsniveau op het gebied van de ruimtelijke ordening wettelijk is vastgelegd.

De goedkeuringsbevoegdheid van de betreffende autoriteiten heeft niet alleen betrekking op het onderzoek van het verenigbaar-zijn met de andere bestemmingen binnen het gebied en het onderzoek naar de rechtmatigheid, maar ook op een speciaal nader onderzoek namelijk de 'sachliche Überprüfung'. De goedkeuring van plannen wordt slechts dan verleend, als zij ook op redelijke wijze rekening houden met de eisen vanuit de energievoorziening op de lange termijn alsmede met de eisen van de milieubescherming.

De bruinkoolplannen worden ontworpen door een 'Braunkohlensausschuss' (bruinkool-kommissie). Dit is een bijzondere commissie van de 'Bezirksplanungsrat' die de 'Regierungspräsident' van Köln bijstaat. Voor een overzicht van de planningsinstanties wordt verwezen naar paragraaf D.3 van de bijlage bij West-Duitsland. Een deel van de stemgerechtigde leden van de bruinkool-kommissie wordt gekozen door de vertegenwoordigende lichamen van de 'Kreise' en 'kreisfreie' steden in het plangebied. Een ander deel van de stemgerechtigde leden wordt benoemd door de 'Bezirksplanungsrat' van Köln en uit de leden van de 'Bezirksplanungsrat' van Düsseldorf. Hierdoor wordt een sterke inhoudelijke relatie verzekerd tussen de bruinkoolplannen en de 'Gebietsentwicklungspläne'. Een derde groep leden van de bruinkool-kommissie wordt ondermeer gevormd uit vertegenwoordigers van de vakbonden en van de werkgeversorganisaties. De procedure voor het ontwerpen van de bruinkoolplannen wordt gecoördineerd door de 'Regierungspräsident' van Köln, die daarbij gebonden is aan de instructies van de bruinkool-kommissie.

Nadat de bruinkoolplannen rechtsgeldig zijn geworden, ontstaat voor de ondernemingen die de bruinkool winnen de plicht, om hun 'Betriebspläne', welke volgens het 'Bundesberggesetz' opgesteld moeten worden, met de bruinkoolplannen in overeenstemming te brengen. Voor de oprichting van een onderneming welke delfstoffen opspoort, wint of verwerkt is namelijk een goedgekeurd bedrijfsplan nodig. De bijzondere risico's van mijnwinningsactiviteiten voor de werknemers, derden en het milieu en de technische bijzonderheden van de mijnwinning vallen door middel van het 'Betriebsplan' reeds lang onder overheidstoezicht.

De 'Braunkohlensausschuss' met vier 'Unterausschüsse' neemt in het Duitse planningssysteem een unieke plaats in. Ook in de literatuur van de andere deelstaten is dit planningssysteem uitgebreid bestudeerd. Gekeken is ondermeer of het functioneren, de rechtsvorm en de competentie van het bruinkool-kommissie-model -bijvoorbeeld- op de grindwinning kan worden toegepast. Vanwege het verkennende karakter van onderhavige studie kon dit onderdeel wegens tijdgebrek niet verder worden uitgediept.

5.3 LANDESENTWICKLUNGSPLAN V NORDRHEIN-WESTFALEN.

In deze paragraaf wordt inhoudelijker ingegaan op het ontwerp 'Landesentwicklungsplan (LEP) V Gebiete für die Sicherung von Lagerstätten' van 24 januari 1984 dat reeds in paragraaf 4.3 ter sprake is gekomen. In het 'Zwischenbericht' behorend bij het ontwerp-LEP V 1984 is punts-gewijs het commentaar weergegeven op het ontwerp-LEP V 1982 van de 'Regierungspräsidenten', 'Kommunalverbände', 'Landschaftverbände', enz.. Aansluitend hierop geeft de 'Landesplanungsbehörde' per onder-werp commentaar en neemt vervolgens een standpunt in. Bovengenoemd 'Zwischenbericht' is min of meer de inleiding op het belangrijkste stuk tekst van het LEP, namelijk de 'Textliche Darstellung'. Deze 'Textliche Darstellung' wordt nog gevolgd door een 'Erläuterungs-bericht' (nota van toelichting).

In paragraaf 1.1 van de 'Textliche Darstellung' van het ontwerp-LEP V van 24 januari 1984 wordt de gebiedsreservering -in de tijd- gezien als volgt begrensd:

- a) Voor los gesteente tot 25 jaren, voor vast gesteente tot 25 jaren en voor bruinkool tot 40 jaren.
Onder los gesteente verstaat men: grind, zand (inklusief kwarts-, vormzand en porseleinaarde), leem, klei, enz. ('Lockergesteine'). Tot vast gesteente rekent men: zandsteen, leisteen, basalt, enz. ('Festgesteine').
- b) Tot die gebieden, waarvoor binnen 10 jaar een beslissing te verwachten valt.
- c) Voor steenkool, ertsen, mineralen en zout: de huidige in produktie zijnde winningen, alsmede de plaatsen waarover een beslissing tot ontginning is genomen.

In de 'Textliche Darstellung' van het LEP V wordt in paragraaf 1.2 verder gesteld dat bodemschatten die boven elkaar in de bodem voorkomen zo mogelijk 'gebündelt' gewonnen en benut moeten worden. In dit geval spreekt men dan ook van 'gebundelde winning'. Hierbij wordt in Nordrhein-Westfalen in het bijzonder gedacht aan de gebundelde winning van bruinkool, grind en zand. Men streeft ernaar dat in het 'Regierungsbezirk' Köln in de toekomstige behoefte aan zand en grind kan worden voorzien door zand- en grindwinning in de bruinkoolwingebieden.

In paragraaf 1.3 wordt bovendien benadrukt dat de wingebieden opnieuw moeten worden ingericht ('Wiedernutzbarmachung/Wiederherrichtung'). In plaats van een planmatige 'Wiedernutzbarmachung/Wiederherrichtung' laat het LEP ook de mogelijkheid open om een wingebied bewust aan zijn 'lot over te laten'. Hiervoor hanteert men wel de term 'Renaturierung'.

In paragraaf twee van de 'Textliche Darstellung' van het ontwerp-LEP V wordt tevens ingegaan op de verhouding tussen de doelstellingen in het ontwerp-LEP V en het LEP IV waarin de open ruimte, de sektor waterhuishouding en de sektor recreatie worden behandeld. Wat betreft de 'Freiraum' (open ruimte) wordt in paragraaf 2.1 gesteld dat het tijdelijke ruimtegebruik ten behoeve van de winning van bodemschatten hiermee verenigbaar is wanneer de functie van de open ruimte (bos, landschap en/of recreatie) zeker gesteld wordt door een onmiddellijke 'Rekultivierung'. Gereserveerde en geplande natuurgebieden, 'Feuchtgebiete' en bossen mogen volgens paragraaf 2.2 en 2.3 -onder voorbehoud van een afweging met de ekologische belangen- slechts voor de winning van bodemschatten bestemd worden als bewezen is dat:

- de delfstof niet elders gewonnen kan worden,
- de ingreep in het desbetreffende gebied tot het beslist noodzakelijke beperkt wordt en
- de 'Schutzwert' van het gebied dit toelaat.

Zowel in gebieden waar grondwater voorkomt als in gebieden waar het grondwater als gevolg van de geologische structuur wordt bedreigd is volgens paragraaf 2.4 de winning van delfstoffen mogelijk indien geen onherstelbare schade aan de waterwinning wordt aangericht. In recreatiegebieden wordt volgens paragraaf 2.5 het tijdelijke ruimtegebruik ten behoeve van de winning van bodemschatten in principe mogelijk geacht. Hierbij wordt gesteld dat de 'Rekultivierung' in het kader van het rekreatief gebruik onmiddellijk in gedeelten gerealiseerd moet worden. Dit geldt evenzeer voor de geplande vrijetijds- en recreatiezwaartepunten.

De 'Gebietsentwicklungspläne' voor de vijf distrikten moeten worden gebaseerd op het 'Landesentwicklungsprogramm' en de LEP's. Voor de op te stellen doelstellingen met betrekking tot de reservering van wingebieden in de 'Gebietsentwicklungspläne' moet uitgegaan worden van de doelstellingen ten aanzien van de afweging met de andere vormen van ruimtegebruik zoals die in het ontwerp LEP V zijn geformuleerd.

In paragraaf drie van de 'Textliche Darstellung' wordt gesteld dat in de 'Gebietsentwicklungspläne' de 'Bereiche für die oberirdische Gewinnung von Bodenschätzen' in een verwachte vraag naar bruinkolen voor de komende 40 jaar en naar 'Fest- und Lockergesteine' voor de komende 15 jaar moeten kunnen voorzien. Het betreft hier dus konkrete gebiedsaanwijzingen.

Gebieden groter dan 20 ha, die niet zijn vastgelegd in het LEP V mogen niet in een 'Gebietentwicklungsplan' (GEP) worden opgenomen. In een GEP opgenomen gebieden kleiner dan 20 ha zijn niet in tegenspraak met de doelstellingen van het LEP V indien rekening wordt gehouden met de voorschriften van paragraaf 32 van het Landesentwicklungsprogramm.

In de 'Textliche Darstellung' wordt verder expliciet gesteld dat binnen de in een 'Gebietsentwicklungsplan' aangegeven zones die bestemd zijn voor de oppervlaktedelfstoffenwinning door 'Bauleitplanung' geen nieuwe rechten konform het 'Bundesbaugesetz' mogen ontstaan.

Nordrhein-Westfalen is bestuurlijk onderverdeeld in vijf 'Regierungsbezirke': Düsseldorf, Köln, Münster, Arnsberg en Detmold. Bij het ontwerp 'Landesentwicklungsplan V' zijn overeenkomstig de gebiedsindeling van bovengenoemde 'Bezirke' vijf deelkaarten op schaal 1 : 200.000 gevoegd. Per 'Regierungsbezirk' zijn in verschillende kleuren en arceringen de 'oberflächennahe Lagerstätten' en 'Lagerstätten, die unter Tage abgebaut werden' aangegeven voor een 24-tal oppervlaktedelfstoffen:

Oberflächennahe Lagerstätten:

- Braunkohle
- Festgesteine:
 - Kalkstein (rein), Kalkstein (mit Beimengungen), Kalksandstein, Dolomitstein, Mergelkalkstein, Grauwachensandstein, Sandstein, Grünsandstein, Quarzit, Schiefer (Abbau unter Tage) Kieselschiefer, Diabas en Basalt.
- Lockergesteine:
 - Kiessand, Bausand, Quarzsand, Formsand, Kaolinsand (Klebsand), Lehm (einschliesslich Löss, Lösslehm, Auenlehm), Ton (Abbau über und unter Tage), Tonstein, Tonmergelstein, Kaolinen, Muschelschiefer.

Lagerstätten, die unter Tage abgebaut werden:

- Steinkohle
- Erze und Industriemineralen
- Salze.

In het ontwerp-LEP V van 1984 is afgezien van de onderverdeling in de categorieën IA, IB, en II die in het ontwerp-LEP V van 1982 waren voorgesteld. De categorie IA (gebieden voor de huidige delfstofvoorziening) en categorie IB (gebieden voor de middellange termijn) zijn in het ontwerp van 1984 samengevoegd. Een van de redenen was dat voor bepaalde lokaties reeds vergunningen zijn afgegeven voor de middellange termijn.

De gebieden ten behoeve van de reservering van delfstoffen op zeer lange termijn (uit het 1982-ontwerp) vormen als zodanig geen onderdeel meer van het ontwerp-LEP V 1984, maar zijn aangegeven op afzonderlijke kaarten (eveneens op schaal 1 : 200.000) met de titel 'Abbauwürdige Lagerstätten' (potentiële winningsgebieden). Deze kaarten zijn als bijlagen bij de plantoelichting gevoegd. Bovengenoemde zones hebben in het nieuwe ontwerp van 1984 slechts een indicatief/informatief karakter gekregen.

In de plantoelichting wordt uitgebreid ingegaan op de verhouding van het ontwerp-LEP V met de 'Landesentwicklungspläne' I/II, III, IV en VI. Voor zover mogelijk is in het ontwerp-LEP V rekening gehouden met de belangen van de overige LEP's. In de andere LEP's heeft reeds een afweging van belangen plaatsgevonden. Welke criteria men daarbij gehanteerd heeft is op dit moment niet te overzien door gebrek aan informatie hierover.

In het 'Zwischenbericht' wordt overigens gesteld dat een 'umfassende und abschliessende Abwägung' voor de te reserveren wingebieden om een aantal redenen niet mogelijk is. Als een van de belangrijkste redenen wordt aangevoerd dat in overeenstemming met het "Landesplanungsrecht ist der Regionalplanung und der Bauleitplanung ein Abwägungsspielraum zu belassen".

In het eerdere ontwerp-LEP van 1982 is in bijlage drie uiteengezet op welke wijze de 'Fest- und Lockergestein-Lagerstätten' zijn gewaardeerd. Hierbij heeft men de lokaties beoordeeld op:

- a) De kwalitatieve geschiktheid. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen: 'gut', 'zufriedenstellend' en 'noch nicht ausreichend bekannt'.
- b) De kwantitatieve eigenschappen. Hierbij is gekeken of een lokatie meer of minder dan 25 jaar in een behoefte zou kunnen voorzien.
- c) De winningstechnische criteria. De lokaties zijn uiteindelijk op dezelfde wijze gekategoriseerd als onder punt a.
- d) De transportcriteria welke zijn onderverdeeld in 'gut', 'zufriedenstellend' en 'eingeschränkt'.
- e) De betekenins van de lokatie voor het veiligstellen van de voorziening in minerale delfstoffen. Hierbij is bijvoorbeeld rekening gehouden met de omstandigheid dat een vergelijkbare lokatie in de omgeving ontbreekt.

De winlokaties zijn door het 'Geologisch Landesamt' door middel van de hierboven beschreven criteria geëvalueerd. Hierbij zijn alle criteria als gelijkwaardig gewaardeerd.

De oppervlakte van het grondgebied van Nordrhein-Westfalen waarvoor het LEP V wordt opgesteld is vergelijkbaar met die van Nederland (34038 km²). In deze deelstaat wonen ongeveer 17 miljoen inwoners. Daarom is het niet zo verwonderlijk dat de doelstellingen in de LEP's een hoog abstraktie-nivo hebben. Uit de toelichting op het ontwerp-LEP V wordt niet geheel duidelijk op welke wijze en met welke criteria de verschillende lokaties zijn afgewogen. Vanwege de beperkte tijd die voor onderhavig onderzoek beschikbaar was konden niet alle achtergrondnota's op dit punt doorgelicht worden. Mede omdat in het LEP V 24 verschillende soorten oppervlakedelfstoffen worden behandeld en omdat er meerdere LEP's zijn/worden opgesteld, bestaat de indruk dat een deel van het afwegingsproces niet expliciet is geschied.

Door de reservering van wingebieden in het LEP V (met planningshorizon) wordt tevens een produktieverdeling over de verschillende 'Regierungsbezirke' tot stand gebracht. Uit onderstaande ervaringscijfers in Tabel 4.1 blijkt bijvoorbeeld dat in het verleden de geproduceerde hoeveelheden zand en grind -mede door het geografisch/geologisch voorkomen- niet gelijk verdeeld zijn geweest over de 'Regierungsbezirke'.

Bezirk	miljoen ton	km ²	t/ha
Arnsberg	nihil	-	-
Detmold	9,96	1,66	60.000
Düsseldorf	39,96	4,44	90.000
Köln	40,00	5,0	80.000
Münster	9,96	1,66	60.000
Totaal	100	12,76	

Bron: Ontwerp-LEP V, blz. 26

Tabel 4.1 Verdeling jaarlijks geproduceerde hoeveelheden zand en grind over de verschillende 'Regierungsbezirke' in Nordrhein-Westfalen

In geheel West-Duitsland wordt jaarlijks ongeveer 400 miljoen ton zand en grind gewonnen. In het ontwerp-LEP V zijn overeenkomstig bovengenoemde (ervarings)produktiecijfers in de 'Regierungsbezirke' voor 25 jaar gebieden voor de zand- en grindwinning gereserveerd.

LITERATUUR WEST-DUITSLAND

Abgrabungsgesetz Nordrhein-Westfalen 1972, Gesetz zur Ordnung von Abgrabungen vom 21. November 1972, in: Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen, jaargang 26, nr.53, p. 372-375, Düsseldorf, 1972.

Abgrabungengesetz Nordrhein-Westfalen 1979, Gesetz zur Ordnung von Abgrabungen vom 23. November 1979, in: Gesetz- und Verordnungsblatt für das Land Nordrhein-Westfalen, jaargang 33, nr.71, p. 922-924, Düsseldorf, 18 december 1979.

Acken, D. van en Schlüter, U., Verfahren zur Bestimmung von Folgenutzungen abgebauter Flächen, in: Berichte des Bundesverbandes der Diplomingenieure Gartenbau und Landespflege e.V., H. 16, p. 151-159, Bonn, 1974.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Deutscher Planungsatlas, Band 1: Nordrhein-Westfalen, Lieferung 5, Lagerstätten I, -Steine und Erden-, Hannover, 1973.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, Band 35, 1980.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Kiesabbau, Ein Problem der Regionalplanung am Oberrhein, Band 65, 1982.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Raumforschung und Raumordnung, ARL, BfLR, 41. Jahrgang, Sept.-Dezember 1983, Heft 5-6, Köln, Berlin, Bonn, München, 1983.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Aktuelle Probleme des Landesplanung in Baden-Württemberg, Landesentwicklungsplan, Nahbereichsmodelle, Freiräume, Umweltschutz, Band 52, 1983.

Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 20 Jahre Landesplanungsgesetz Baden-Württemberg, Band 70, 1983.

Allgemeine Ausführungsverordnung des Innenministeriums zur Landesbauordnung vom 23-11-1965 (GBl p. 305), herzien door Änderungsverordnung vom 28-9-1972 (GBl p. 584).

Bagner, J., Der Abbau von Steinen und Erden in Nordrhein-Westfalen, in: Schriftenreihe der Landesanstalt für Ökologie, Landschaftsentwicklung und Forstplanung Nordrhein-Westfalen, Bd. 2, Düsseldorf, 1978.

Balzer, R., Rechtlich-planerische Möglichkeiten zur Lenkung des Kiesabbaus, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, p. 62-66, 1980.

- Barnard, E., Landschaftspflegerische Gesichtspunkte bei der Rekultivierung von Kalksteinbrüchen, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 133-143, Düsseldorf, 1973.
- Baum, H.-J. en Potratz, W., Regionalplanung - Anwalt der Ökologie? Eine Fallstudie zum Konflikt zwischen Ökonomie und Ökologie am Beispiel des Bergbaus, in: Raumforschung und Raumordnung, 38 (1981), Heft 3, p. 85-101, Köln, Bonn, Berlin, München, 1980.
- Bauvorlagenverordnung des Innenministeriums vom 21-12-1964 (GBI p.447), herzien op 27-7-1972 (GBI p.451)
- Bayrischer Industrie-Verband Steine und Erden, Kiesgrube und Landschaft: Merkblattsammlung in der Fassung der 2. Auflage von 1961, in: Weinzierl, H., 1968, p. 123-127, Ingolstadt, 1961.
- Bayrischer Industrie-Verband Steine und Erden, Praktische Anweisung für die Rekultivierung und Gestaltung ausgebeuteter Kies- und Sandgruben; Merkblattsammlung in der Fassung der 3. Auflage von 1962, in: Weinzierl, H., 1968, p. 127-136, 1962.
- Becker-Platen, Jens Dieter, Geoscientific maps as an aid to land use and regional planning, uit: Resources Policy, maart 1979.
- Becker-Platen, Jens Dieter, Lüttig, Gerd und Meine, Karl-Heinz, Geoscientific maps for planning, uit: Natural Resources Forum 3 (1979), p. 167-177, 1979.
- Bless, M. J. M., Bouckaert, J. en Paproth, E., Vorkommen und Gewinnung von Rohstoffen in der Euregio, in: Dreiländer Ingenieur Kontakt, p. 1-20, Houthalen, 1983.
- Bockelmann, D., Hemberger, H., en Hübener, A., Raumordnung in den Mitgliedsstaaten der Europäischen Gemeinschaft, in Österreich und in der Schweiz, in: Schriftenreihe des Bundesministers für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau, 06.014, Bonn - Bad Godesberg, 1977.
- Braun, F.J. en Quitzow, H.W., Die erdgeschichtliche Entwicklung der niederrheinischen Landschaft, in: Niederrheinisches Jahrbuch, Band V, p. 11-21, Krefeld, 1961.
- Braun, F.J., Die geologische Geschichte der Landschaft und des Rheinstromes im unteren Niederrheingebiet, in: Niederrheinisches Jahrbuch, Band IX, p. 7-17, Krefeld, 1966.

Brohm, W., Verfassungsrechtliche Probleme der Planungsinstrumente und der Planungsorganisation zur Lenkung des Kiesabbaus, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, p. 75-83, 1980.

Brohm, Prof. Dr. W., Rechtliche Möglichkeiten zur Rohstoffsicherung, ein Beispiel der Lenkung des Kiesabbaus, in: Neue Juristische Wochenschrift, Heft 16, p. 857-904, Konstanz/Frankfurt, 16 april 1980.

Bundesbaugesetz, 18 augustus 1976.

Bundesforschungsanstalt für Naturschutz und Landschaftsökologie, Re-kultivierung und Folgenutzung von Entnahmestellen, Kies-, Sandentnahme, Steinbrüche, Baggerseen, in: Dokumentation für Umweltschutz und Landespflege, 23 (1983), Sonderheft 2, Bibliographie Nr. 41, 1983.

Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland, Neue Schwerpunkte der Raumordnung zum Schutz der Umwelt, Beschluss des Bundeskabinetts, Nr. 13/s. 110, Bulletin 1, februari 1985.

Bundesminister für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau, Raumordnungsbericht 1982, Kurzfassung, Bonn, 1982.

Bundesministerium für Wirtschaft, Einheimische Rohstoffe, Steine, Erden und Industriemineralien, Bonn, 1979.

Bundesregierung, Raumordnungsbericht 1982, Unterrichtung durch die Bundesregierung, Drucksache 10/210, Deutscher Bundestag 10. Wahlperiode, Sachgebiet 230, Bonn, maart 1982.

Bundesregierung, Programmatistische Schwerpunkte der Raumordnung, Unterrichtung durch die Bundesregierung, Drucksache 10/3146, Deutscher Bundestag, 10. Wahlperiode, Sachgebiet 230, Bonn, maart 1985.

Bundesverband der Deutschen Industrie e.V., Memorandum, Probleme der Roh- und Grundstoffindustrie in der Bundesrepublik Deutschland, Köln, 1984.

Bundesverband der Deutschen Kies- und Sandindustrie e.V., Geschäftsbericht 1983/1984, Duisburg, 1984.

Bundesverband Kies-, Sand- und Mörtelindustrie e.V., Verwendung von Kies und Sand, Duisburg, 1972.

Bundesverband Kies-, Sand- und Mörtelindustrie e.V., Bericht über das Geschäftsjahr 1977 und die seitherige Entwicklung, Duisburg, 1978.

Bundesverband Steine und Erden, Leitfaden zur Rohstoffsicherung für die Steine- und Erden-Industrie, Frankfurt am Main, 1982.

Dahlke, W., Rechtsgrundlagen für die Rekultivierung der Abgrabungen von Steinen und Erden, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 37-59, Düsseldorf, 1973.

Darmer, G., Landschaft und Tagebau, Band 1, Ökologische Leitbilder für die Rekultivierung, Hannover, Berlin, 1972.

Darmer, G., Landschaft und Tagebau, Band II, Planerische Leitbilder und Modelle zur Rekultivierung, Hannover, Berlin, 1979.

Deutscher Verband für Wasserwirtschaft und Kulturbau e.V., Richtlinien für die Gestaltung und Nutzung von Baggerseen - Baggerseen durch Abgrabungen in Grundwasserbereich. In: Regeln zur Wasserwirtschaft 108/1983, Hamburg en Berlin, 1983.

Dingethal, F.J. e.a., Kiesgrube und Landschaft, Handbuch über den Abbau von Sand und Kies, Hamburg, Berlin, 1981.

Dingethal, F.J., Geschichte und Ausblick, in: Dingethal, F.J., e.a., 1981, p. 22-31, Hamburg, Berlin, 1981.

Dobner, A., Geologie und Geomorphologie der Sand- und Kiesvorkommen, in: Dingethal, F. J., 1981, p. 22-31, Hamburg, Berlin, 1981.

Dolezalek, B., Nutzbare Lockergesteine, in: Nordrhein-Westfalen, Geologisches Landesamt, Nordrhein-Westfalen, Krefeld, 1978.

Dorstewitz, Ulf-Ekhard, Zur Frage der Erforschung, Sicherung und Wiedereingliederung von oberflächennahen Lagerstätten der Steine- und Erden-Industrie, Dissertation, Clausthal, 1975.

Dreiländer Ingenieur Kontakt, Vor einer Neubewertung heimischer Rohstoffe und Energieträger in der Euregio Maas-Rhein, Vortragsammlung, Houthalen, 1983.

Eggert, P., Priem, J., en Wettig, E., Versorgung mit heimischen oberflächennahen mineralischen Rohstoffen. Entwurf, uitgegeven door Deutschen Institut für Wirtschaftsforschung im Auftrag des BMWi, Berlin, 1984.

Eilert, H., Erfahrungen bei der Rekultivierung von Abgrabungen im Rhein.-Westf. Industriegebiet, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 65-75, 1973.

Euregio Maas-Rhein, Staats- und Verwaltungsaufbau in Belgien, der Bundesrepublik Deutschland und in den Niederlanden, in: Schriftreihe der Euregio Maas-Rhein, Heft 1, z.j.

Fachverband Kies und Sand, Mörtel und Transportbeton Nordrhein-Westfalen e.V., Geschäftsbericht 1984/1985, Duisburg, 1985.

Figge, K., en Ludwig, G., Schwermineralvorkommen und Sandverteilung in der Deutschen Bucht, in: Geologisches Jahrbuch, Reihe D, Heft 32, Hannover, 1979.

Förster, H. Zielkonflikte in der Raumplanung, dargestellt am Beispiel des Rheinischen Braunkohlereviers (Hambach), in: Geographische Rundschau, 31/1979, Heft 6, p. 230-235, Braunschweig, 1979.

Friederich, H.J., Beitrag der Flurbereinigung zur Rekultivierung von Abgrabungsgelände, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 117-123, Düsseldorf, 1973.

Fuchs, W., Neuere Tendenzen im französischen Recht zum Abbau von Kies und Sand, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, p. 84-85, 1980.

Flürst, Dietrich, Thesen zum Entwurf des Landesentwicklungsplanes (LEP) 1979 - Baden-Württemberg, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, band 52, p. 10-19, 1983.

Genkinger, R., LINFOS-NW, 2. Bericht, Landesanstalt für Ökologie, Landschaftsentwicklung und Forstplanung, Nordrhein-Westfalen, Recklinghausen, z.j.

Geologisches Landesamt Nordrhein-Westfalen, Lagerstätten in Nordrhein-Westfalen, Krefeld, 1981, 1984.

Geologisches Landesamt Nordrhein-Westfalen, Tätigkeitsbericht 1982-1983, Krefeld, 1984.

Gesetz über die Verbindlicherklärung des Landesentwicklungsplanes von 1972 (GBl p.169), 1972.

Glässer, Ewald und Vossen, Klaus, Die Kiessandwirtschaft im Raum Köln, ein Beitrag zur Rohstoffproblematik, in: Kölner Forschungen zur Wirtschaft- und Sozialgeographie, Band XXX, Köln, 1982.

Glässer, Ewald und Vossen, Klaus, Aktuelle landschaftsökologische Probleme im Rheinischen Braunkohlenrevier, in: Geografische Rundschau, 37/1985, Heft 5, p. 258-266, Braunschweig, 1985.

Graafen, R., Die rechtlichen Grundlagen der Ressourcenpolitik der BRD, in: Bonner Geographische Abhandlungen, Heft 69, Bonn, 1984.

Grenzregio Rhein-Maas-Nord, Staatsaufbau in den Niederlanden und Deutschland, in: Schriftreihe Rhein-Maas-Nord, Band 1, Mönchengladbach, 1981.

Grosser Erftverband, Jahresbericht 1982, Bergheim, februari 1983.

Gunkel, F., Fragen der grenzüberschreitenden Planung, in: Veröffentlichungen der Akademie für Raumordnung und Landesplanung, Forschungs- und Sitzungsberichte, Bd. 74, p. 1-22, Hannover, 1972.

Haigis, Thomas, Erfassung und Bewertung der Abbaustätten oberflächennaher Rohstoffe in der Region Neckar-Alb - ein Beitrag zur regionalen Rohstoffsicherung, Kurzfassung einer Diplomarbeit, Tübingen, maart 1984.

Handwörterbuch der Raumordnung, p. 1651 - 1662, Hannover, 1970.

Hannak, Waldemar, Untersuchung des Braunkohlenvorkommens im Rheinischen Revier hinsichtlich des Gesamtvräte, der Flözmächtigkeit, dem D:K-Verhältnis, dem Heizwert, den hydrogeologischen Verhältnissen und der Besiedlung an der Tagesoberfläche, Aken, augustus 1974.

Hassinger, H., Der Staat als Landschaftsgestalter, in: Zeitschrift für Geopolitik, IX/1932, Heft 2, p. 117-122 en Heft 3, p. 182-187, Berlijn (= Matznetter, 1977, p. 233-248), 1932.

Herbst, H.-V., Nutzung von Gewässern, die durch den Abbau von Steinen und Erden entstanden sind, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 187-200, Düsseldorf, 1973.

Hofmann, M., Belastung der Landschaft durch Sand- und Kiesabgrabungen, dargestellt am Niederrheinischen Tiefland, in: Forschungen zur deutschen Landeskunde, Band 219, Zentrallausschuss für deutsche Landeskunde, Selbstverlag, Trier, 1981.

Hottes, K. H., Flächenbeanspruchung durch Abbau von Steinen und Erden in Nordrhein-Westfalen, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 21-35, Düsseldorf, 1973.

Innenministerium Baden-Württemberg, Landesentwicklungsplan Baden-Württemberg 1983, mit Begründung und Anlagen, Stuttgart, 1984.

Institut für Raumordnung, Raumordnung in den Ländern II (Baden-Württemberg, Bayern, Hessen, Rheinland-Pfalz, Saarland), Heft 72, Mitteilungen aus dem Institut für Raumordnung, Bonn - Bad Godesberg, 1972.

Kaule, G., Alternative Nutzungskonzepte aus ökologischer Sicht, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, 1980, p. 42-48.

Kaule, G., Konkrete Beispiele von Nutzungskonflikten in Freiräumen des mittleren Neckars, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 52, p. 28-40, 1983.

Kiesgrubenerlass des Innenministeriums vom 1966 (Gemeinsames Amtsblatt GABl p. 313).

Korfsmeier, K., Probleme der Rekultivierung im Raum Minden unter besonderer Berücksichtigung des Landschaftsschutzes, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf, p. 145-151, 1973.

Kraft, B., Die Folgenutzungsauswahl und zielorientierte Rekultivierung von Baggerseen - dargestellt am Beispiel des Abgrabungsgebietes Lippstadt-Ost, in: Giessener Geographische Schriften, Heft 52, Giessen, 1984.

Krämer, F., Landwirtschaftliche Rekultivierung von Sand- und Kiesgruben, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf, p.85-104, 1973.

Kühne, Prof.Dr.G., Möglichkeiten einer Gebündelten Gewinnung, Über-einanderliegender Bodenschätze, Gutachten (Juridischer Teil), Clust-hal-Zellerfeld, september, 1983.

Kunzmann, K. R. en Winter, U., Zur Bewältigung von Folgewirkungen zukünftiger Bergbautätigkeit in der Lippzone, in: Raumforschung und Raumordnung, 40/1982, Heft 5/6, p. 210-226, Köln, Berlin, Bonn, München, 1982.

Landesabfallgesetz von 1975 (GBI p. 757), herzien op 11-12-1979 (GBI p. 544).

Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, Rekultivierung der Abgrabungen von Steinen und Erden - Erfahrungen in Nordrhein-Westfalen, in: Forschung und Beratung, Reihe C, Heft 22, Düsseldorf, 1973.

Ministerpräsident des Landes Nordrhein-Westfalen, Landesplanungsbehörde, Landesentwicklungsplan VI (LEP VI). Festlegung von Gebieten für flächenintensive Grossvorhaben (einschliesslich Standorte für die Energieerzeugung), die für die Wirtschaftsstruktur des Landes von besonderer Bedeutung sind, Entwurf, Stand 1/77, Düsseldorf, 1977.

Ministerpräsident des Landes Rheinland-Pfalz, Landesentwicklungs Programm 1980, maart 1980.

Müller, J. H. en Teuner, P., Ökologische Probleme und ihre Steuerungsmöglichkeiten in den Kiesabbaugebieten des Oberrheins, in: Landesarbeitsgemeinschaft Baden Württemberg, p. 7-8, 1980.

Naturschutzgesetz von 1975 in der Fassung des Änderungsgesetzes vom 10-2-1976 (GBI p. 88) und vom 30-5-1978 (GBI p.286).

Neumann, E., Handbuch für Steinbrüche, Sand- und Kiesgruben, Berlin, 1959.

Niggemann, J., Gelungene Beispiele der Rekultivierung von Abgrabungsgelände im Rahme von Flurbereinigungen, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 125-132, Düsseldorf, 1973.

Verordnungsblatt des Innenministeriums von 1968 (GABl p. 645).

Olschowy, G., Natur- und Umweltschutz in der Bundesrepublik Deutschland, Hamburg en Berlin, 1978.

Olschowy, G., Landschaftsplanung in Abbaugeländen - am Beispiel des Rheinischen Braunkohlenreviers, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, p. 56-61, 1980.

Pers- en informatiebureau van de Bondsregering, Nieuwe planologische zwaartepunten ter bescherming van het milieu, 25 april 1985.

Planungsgemeinschaft Zentrales Oberrheingebiet mit den Landkreisen Karlsruhe und Rahstätt und der Stadtkreisen Karlsruhe und Baden Baden, Landschaftsplanung, Rheinau, Teil 3, Studie zum Sand- und Kiesabbau, Karlsruhe, oktober 1973.

Ploetz, Dipl. Ing. H. von, Bewertungsverfahren für die regionale Standortwahl von Gewinnungsstellen für Kies- und Sandabbau, Dissertation, Karlsruhe, 25 november 1982.

Pommerening, Gerd en Stodieck, Helmut, Probleme beim Abbau heimischer Rohstoffe und bei der Rohstoffverarbeitung in der Bundesrepublik Deutschland, Institut zur Erforschung technologischer Entwicklungen, Hamburg, januari 1984.

Provinciale Griffie van Gelderland, Afdeling Ruimtelijke Ordening, Aspecten van de ruimtelijke ordening in de bondsrepubliek Duitsland toegespitst op de deelstaat Nordrhein-Westfalen, Arnhem, januari 1978.

Rasch, Dieter, Zum Stand der Fortschreibung des Landesentwicklungsplanes Baden-Württemberg, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, band 52, p.1-10, 1983.

Raulff, H.G., Kiesabbau in den Terrassen des Rheines - Besondere Erfahrungen bei der Rekultivierung von Nassbaggereien, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 201-217, Düsseldorf, 1973.

Raumordnungsgesetz (ROG), vom 8 april 1965, geändert durch Gesetze vom 10-8-1976, vom 20-12-1976 und vom 1-6-1980.

Rechtsverordnung über die Erhebung der Ausgleichsabgabe vom 1-12-1977 (GBl p. 704). Hierzu: Einführung des Ministeriums für Ernährung, Landschaft und Umwelt zur Einführung der Ausgleichsabgabe vom 1-12-1977 (GABl p. 1614).

Regierungspräsident Düsseldorf, Gebietsentwicklungsplan - Entwurf - Regionsbezirk Düsseldorf, Düsseldorf, mei 1982.

Regierungspräsident Düsseldorf, Het streekplan -ontwerp- voor het Regerierungsbezirk Düsseldorf, Verkorte versie, mei 1982.

Regierungspräsident Köln, Gebietsentwicklungsplan, Teilabschnitt Kreis Düren, Kreis Euskirchen, Kreis Heinsberg, Text und Erläuterung, Entwurf, Köln, mei 1980.

Regierungspräsident Köln, Gebietsentwicklungsplan, Teilabschnitt Kreis Düren, Kreis Euskirchen, Kreis Heinsberg, Kartenteil, Entwurf, Köln, mei 1980.

Regierungspräsident Köln, Gebietsentwicklungsplan, Teilabschnitt Kreis Düren, Kreis Euskirchen, Kreis Heinsberg, Zeichnerische Darstellung, Stand 1984.

Söfker, Wilhelm, Rechtsfragen im Zusammenhang mit der Ausweisung von Vorranggebieten zur Ordnung und Sicherung des Abbaus von Kies und Sand, in: Raumforschung und Raumordnung, 41-ste jaargang, Heft 5-6, p. 235-248, 1983.

Söhngen, H. H., Spezielle Untersuchungen von Abgrabungsstätten von Steinen und Erden hinsichtlich späterer Folgenutzungen, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 105-114, Düsseldorf, 1973.

Söhngen, H. H., Die Rekultivierung der Abgrabungsstätten von Steinen und Erden hinsichtlich späterer Folgenutzungen, in: Forschungsberichte des Landes Nordrhein-Westfalen, Fachgruppe Bau/Steine/Erden, Nr. 2560, Opladen, 1976.

Springenschmid, R. en Wagner-Grey, U., Sand und Kies als Baustoff, in: Dingethal, F. J., 1981, p. 13-21, Hamburg, Berlin, 1981.

Stein, Volker, Geht uns der Kies aus?, in: Sonderdruck aus Bild der Wissenschaft 19, nr. 3, p. 104-111, Duisburg, 1982.

Stein, Volker, Anleitung zur Rekultivierung von Steinbrüchen und Gruben der Steine-und-Erden-Industrie, Köln, 1985.

Stich, Rudolf, Verfassungs- und Verwaltungsrechtliche Aspekte der Nutzungsbeeinflussung durch überörtliche Planung sowie der Durchsetzbarkeit dahingehender raumplanerischer Festlegungen, insbesondere im Hinblick auf die raumbezogenen Forderungen des Umweltschutzes - Ein Problemaufriss, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, band 52, p. 28-40, 1983.

Stichting Natuur en Milieu, Milieu en recht over de oostgrens, een verkenning van het Duitse milieurecht, Utrecht, januari 1984.

Stieghorst, M., Beiträge zur Planung des Kiesabbaus am mittleren Oberrhein, in: Beiträge Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Band 35, Probleme der Raumordnung in den Kiesabbaugebieten am Oberrhein, LAG Baden-Württemberg, p. 42-48, 1980.

Subcommissie Zuid van de Nederlands-Duitse Commissie voor de Ruimtelijke Ordening, Verslag van de 47ste vergadering, gehouden te Heerlen, 2 september 1982.

Technische Hogeschool Delft, Vakgroep Civiele Planologie, Collegedictaat E-3, Ruimtelijke Ordening, p. 111 - 116, uitgave oktober 1982.

Tesdorpf, Jürgen, C., Regionalplanung in Baden-Württemberg, in: Mitteilungen, Österreichisches Institut für Raumplanung, nr. 5-6, p. 99-111, 1980.

Vakgroep Bestuurrecht en Bestuurskunde, Groningen, Koningh, Tj. de, e.a., *Ordering van besluitvorming over de ruimte*, Bijlage 1, Kluwer, Deventer 1985.

Verordnung des Innerministerium über das Lagern wassergefährdender Flüssigkeiten von 1966 (GBI p 134) herzien op 12-8-1975 (GBI p. 625).

Verordnung des Innerministerium über Anträge nach dem Wassergesetz von 1962 (GBI 1963, p. 7).

Verwaltungsvorschriften des Innerministeriums über die Durchführung von Raumordnungsverfahren vom 31-7-1978 (GABI p 1082).

Vester, F., Eingriffe in die natürliche Umwelt, in: Olschowy, G., p. 339-349, 1978.

Vossen, Klaus, Die Kiessandwirtschaft Nordwesteuropas unter Berücksichtigung der Rohstoffsicherung und deren Anwendung in Raumordnungsplänen, Kölner Forschungen zur Wirtschaft- und Sozialgeographie, Band XXXI, Köln, 1984.

Wassergesetz für Baden-Württemberg in der Fassung vom 26-4-1976 (GBI p. 369), herzien op 5-12-1979 (GBI p. 545).

Weinzierl, H., Kiesgrube und Landschaft, deel III en deel IV, Erfahrungen und Erfolge, Ingolstadt, 1968.

Wendt, C., Am Karauschenweicher schlagen die Nachtigallen. Neues Land aus einer aufgewühlten Erde. Zur Rekultivierung des Rheinischen Braunkohlegebiets, in: FAZ vom 30.05.85 (Nr. 123), Frankfurt, 1985.

Wohlrab, B., Rekultivierung, Begriff und Abgrenzung ihres Aufgabenrahmens, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 7-20, Düsseldorf, 1973.

Wohlrab, B., Zusammenfassung des Kolloquiums (am 4.10 - 6.10.1972 in Essen) über die Rekultivierung der Abgrabungen von Steinen und Erden im Hinblick auf fachliche Richtlinien, in: Landesanstalt für Immissions- und Bodennutzungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen, p. 223-229, Düsseldorf, 1973.

Wohlrab, B., Rekultivierung von Abgrabungen oberflächennaher Bodenschätze als konstruktiver Beitrag zur Umweltgestaltung, in: Wasser und Boden, 9/1984, p. 430-433, 1984.

Zeitschrift für Bergrecht, Carl Heymanns Verlag, Band 126, Heft 2, 06-1985.

Zitzelsberger, W., Die Abbaugenehmigung, in: Dingethal, F.J., p. 186-207, Hamburg, 1981.

BIJLAGE WEST-DUITSLAND

BESTUURLIJKE OPBOUW EN PLANNINGS- EN BELEIDSINSTANTIES IN NORDRHEIN-WESTFALEN EN BADEN-WURTTENBERG

D. BESTUURLIJKE OPBOUW EN INSTANTIES IN WEST-DUITSLAND

D.1 INLEIDING

In deze bijlage zal een beeld geschetst worden van de bestuurlijke organisatie van West-Duitsland. Tevens wordt een overzicht gegeven van de relevante plannings- en beleidsinstanties, adviesorganen, enz. die zich bezig houden met de ruimtelijke ordening en de planning van ontgrondingen. In de volgende paragraaf wordt allereerst de bestuurlijke opbouw en de plannings- en beleidsorganen op het nivo van de Bond behandeld. De Bond is het hoogste bestuurlijke nivo in West-Duitsland. De behartiging van de gemeenschappelijke belangen van de deelstaten is aan de organen van de Bond opgedragen. West-Duitsland kent acht deelstaten: Baden-Württemberg, Bayern, Hessen, Niedersachsen, Nordrhein-Westfalen, Rheinland-Pfalz, Saarland en Schleswig-Holstein en voorts drie stadstaten: Berlijn, Bremen en Hamburg. Onderhavige literatuurstudie heeft zich beperkt tot de deelstaten Nordrhein-Westfalen en Baden-Württemberg.

In paragraaf D.3 wordt aandacht besteed aan de situatie in de deelstaat Nordrhein-Westfalen. In deze paragraaf wordt met name ingegaan op de opbouw van het bestuur, de nivo's van bestuur -deelstaat, regio en gemeente- en de wetgevende en uitvoerende instanties en enige relevante adviserende organen op het gebied van de ruimtelijke ordening c.q. de planning van ontgrondingen.

In de slotparagraaf D.4 zullen in het kort de relevante wetgevende, uitvoerende en adviserende instanties op het gebied van de ruimtelijke ordening en ontgrondingen op de desbetreffende schaalnivo's in Baden-Württemberg worden besproken. In deze paragraaf wordt niet -zoals in paragraaf D.3- een volledig overzicht gegeven van de bestuurlijke opbouw en instanties in deze deelstaat. Volstaan wordt met het aangeven van de relevante verschillen tussen de bestuurlijke situaties in beide deelstaten.

D.2 BESTUURLIJKE OPBOUW EN INSTANTIES OP BONDSNIVO

Het gebied van de Bondsrepubliek Duitsland is bestuurlijk gezien opgedeeld in 11 staten. Hiervan zijn er drie zogenaamde stad-staten (Bremen, Hamburg, en West-Berlijn). De Bondsrepubliek is een federatieve staat. Het staatshoofd is de **Bondspresident** die voor de duur van vijf jaar door de Bondsvergadering ('Bundesversammlung') wordt gekozen. Zowel de Bondsstaat ('**Bund**') als de deelstaten ('**Länder**') beschikken over een eigen wetgevende macht. De **Bondsdag** ('Bundestag') wordt voor vier jaar gekozen en telt 518 afgevaardigden en kan door de Bondspresident worden ontbonden. De wetgeving en de vaststelling van de begroting behoren ondermeer tot de taak van de Bondsdag. De 45 leden van de **Bondsraad** ('Bundesrat') behartigen als vertegenwoordigers van de deelstaten de belangen van de '**Länder**' bij de (bonds)wetgeving en het bestuur van de Bondsrepubliek. De leden worden door de regeringen van de deelstaten benoemd en ontslagen. In het geval van wetten tot wijziging van de grondwet en wetten betreffende erkende belangen van de deelstaten is de toestemming van de Bondsraad vereist. Voor eenvoudige wetgeving heeft de Bondsraad een inspraakrecht. Op bondsnivo werden ondermeer de Bondswet op de Ruimtelijke Ordening (Bundesraumordnungsgesetz), de Bondswet op de Stedebouw ((Bundesbaugesetz) en de Bondswet op de Stadsvernieuwing (Städtebauförderungsgesetz) tot stand gebracht.

De Bondsregering bestaat uit de **Bondskanselier** en de Bondsministers. De ruimtelijke planning op bondsnivo wordt behartigd door het '**Bundesministerium für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau**'. De Bondsministers zijn verantwoording schuldig aan de Bondsdag. In de Duitse Bondsrepubliek hebben op nationaal nivo de Bondsdag, de Bondsraad en de regering het recht van wetsinitiatieven. In Nederland heeft de Tweede Kamer slechts het recht tot het nemen van initiatief. In de deelstaat Nordrhein-Westfalen -bijvoorbeeld- hebben het parlement en de deelstaatregering het recht van initiatief.

Op bondsnivo is in 1967 de '**Ministerkonferenz für Raumordnung**' in het leven geroepen. Deze ministerskonferentie is een bijeenkomst van de voor de ruimtelijke ordening op bonds- en deelstaatsnivo verantwoordelijke ministers c.q. senatoren van de bond en deelstaten. Leidinggevende ambtenaren van de Bond en de deelstaten vormen hierbij een zogenaamde '**Hauptausschuss**' (hoofdkommissie) met vijf speciale subcommissies. De ministerkonferentie kan slechts aanbevelingen doen. Hieraan ligt wel de wil ten grondslag om de aanbevelingen in de praktijk te brengen. De ministerkonferentie is vooral een horizontaal en vertikaal coördinatie-orgaan.

De '**Beirat für Raumordnung**' (het beraad voor de ruimtelijke ordening) adviseert de '**Bundesminister für Raumordnung, Bauwesen und Städtebau**'. Het beraad bestaat uit vertegenwoordigers van de kommunale verbanden,

ondernemers, vakbonden en deskundigen op het gebied van de ruimtelijke ordening.

In 1971 is 'der Deutsche Rat für Stadtentwicklung' in het leven geroepen die aanbevelingen doet over zaken als renovatie en ontwikkeling van steden en dorpen. In deze raad zitten zeven Bondsministers, een vertegenwoordiger per deelstaat, vier vertegenwoordigers van de gemeenten en de gemeenteverbanden en 19 wetenschappers en erkende 'persoonlijkheden'.

D.3 BESTUURLIJKE OPBOUW EN INSTANTIES IN NORDRHEIN-WESTFALEN

De regering van Nordrhein-Westfalen bestaat uit de Minister-President ('Ministerpräsident') en de door hem benoemde ministers. De Minister-President wordt uit het midden van de Landdag ('Landtag') gekozen. De Landdag wordt door het volk gekozen voor de periode van vijf jaar. De 'Minister für Landes- und Stadtentwicklung' is verantwoordelijk voor de ruimtelijke ordening in de deelstaat. De 'Landesplanungsbehörde' is de afdeling van het 'Ministerium für Landes- und Stadtentwicklung' die de ruimtelijke planning op deelstaatsniveau voorbereidt.

De 'Landesplanungsbehörde' die in het 'Ministerium für Landes- und Stadtentwicklung' is gevestigd heeft overeenkomstig het 'Landesplanungsgesetz' ondermeer als taak:

- 1) de ontwikkeling van de 'Landesentwicklungspläne',
- 2) de zorg voor de inachtneming van de grondslagen en doelstellingen van de ruimtelijke ordening,
- 3) het op elkaar afstemmen van plannen en maatregelen van aangrenzende deelstaten,
- 4) het beslissen in geval van geschillen tussen de 'Bezirksplanungsgräte', de 'Bezirksplanungsbehörden' en de bij de inspraak betrokken instanties bij de opstelling van 'Gebietsentwicklungspläne'.

De deelstaat Nordrhein-Westfalen is in vijf regeringsdistrikten ('Regierungsbezirke') ingedeeld: Düsseldorf, Köln, Münster, Detmold en Arnsberg. Per regeringsdistrikt staat een 'Regierungspräsident' aan het hoofd van het bestuur. De 'Regierungspräsident' heeft een coördinerende functie op horizontaal nivo en een bemiddelende functie tussen de gemeentelijke besturen en het bestuur van de deelstaat. Op het nivo van de regeringsdistrikten wordt de ruimtelijke planning voorbereid door de 'Bezirksplanungsbehörde'. De 'Bezirksplanungsbehörde' is het bevoegde ambtelijke orgaan voor de ruimtelijke ordening in een 'Regierungsbezirk' en funktioneert onder een regeringspresident. De 'Bezirksplanungsrat' (de planologische raad van het distrikt) is bevoegd om de 'Gebietsentwicklungspläne' voor de distrikten op te stellen.

In ieder regeringsdistrikt wordt de 'Regierungspräsident' bijgestaan door deze 'Bezirksplanungsrat'. De leden worden -voor de duur van de algemene kiesperiode van gemeenteraadsleden- ondermeer gekozen uit de leden van de vertegenwoordigers van de 'kreisfreie' steden en de 'Kreise'. Overige leden met een adviserende taak zijn de 'Oberstadtdirektoren' van de 'kreisfreie' steden en de 'Oberkreisdirektoren' van de regeringsdistrikten en vertegenwoordigers van de regionale samenwerkingsorganen. Een 'Bezirksplanungsrat' heeft ondermeer de volgende taken:

- De raad neemt de zakelijke en procedurele beslissingen ter voorbereiding van het 'Gebietsentwicklungsplan' en beslist over de vaststelling daarvan.
- De raad adviseert de 'Bezirksplanungsbehörde'.
- De raad pleegt met de 'Regierungspräsident' overleg over de voorbereiding en vaststelling van ruimtelijk structurerende plannen en stimuleringsprogramma's met een regionale betekenis.

De 'Landschaftverbände' (regionale samenwerkingsverbanden), 'Kreise' (arrondissementen), 'kreisfreie' steden en gemeenten vormen de overheden op lokaal nivo. In Nordrhein-Westfalen kent men 31 'Kreise' en 23 'kreisfreie' steden. Het aantal gemeenten bedraagt 373. Voor het verrichten van gemeenschappelijke taken kunnen de verschillende gemeenten zich verenigen in 'Planungsverbände', 'Landschaftsverbände' of 'Kommunalverbände'. Zo kent men in Nordrhein-Westfalen ondermeer het Kommunalverband Ruhrgebiet, het Landschaftsverband Rheinland en het Landschaftsverband Westfalen-Lippe.

De 'Kreise' bestaan uit verschillende tot de 'Kreise' behorende gemeenten. De wetgevende macht is in handen van de 'Kreistag', waarvan de leden (tussen 49 en 73 vertegenwoordigers) voor vijf jaar worden gekozen. De 'Landrat' wordt als voorzitter uit de 'Kreistag' gekozen. De 'Oberkreisdirektor' wordt voor de duur van acht jaar gekozen en is verantwoordelijk voor de administratie.

De 'gemeenten' vormen de geografische basiseenheid van de staatsopbouw van Nordrhein-Westfalen. Tot het takenpakket behoort onder meer de planningsbevoegdheid op het gebied van het 'Bauplanungsrecht'. In alle deelstaten zijn de gemeenten bevoegd 'Flächennutzungs'- 'Bebauungspläne' vast te stellen. De raadsleden van de gemeenteraad worden voor vijf jaar gekozen. De burgemeester van een 'kreisfreie' stad heet 'Oberbürgermeister'. Als een gemeente tot een 'Kreis' behoort heet de voorzitter van de gemeenteraad gewoon 'Bürgermeister'. De uitvoerende macht is in handen van de 'Gemeindedirektor', de 'Stadtdirektor' en de 'Oberstadtdirektor'. Deze personen zijn hoofd van de administratie en moeten als zodanig de besluiten van de raad uitvoeren. Zij worden voor acht jaar gekozen.

D.4 BESTUURLIJKE OPBOUW EN INSTANTIES BADEN-WÜRTTEMBERG

In deze paragraaf worden tenslotte in het kort de voor de ontgrondingenproblematiek relevante bestuurlijke instanties in Baden-Württemberg besproken. De belangrijkste bestuurlijke grenzen van Baden-Württemberg zijn in Figuur 4.3 weergegeven. De **'Regionalverbände'** vormen wat betreft de aanwijzing van nieuwe gebieden voor de oppervlaktedelfstoffenwinning de spil in de organisatie van de **'Raumordnung und Landesplanung'**, omdat zij de **'Regionalpläne'** en **'Landschaftsrahmenpläne'** moeten opstellen. In het **'Landesplanungsgesetz (LplG)'** van 10-10-1983 wordt beschreven welke **'Stadtkreise'** en **'Landkreise'** tot de 12 **'Regionalverbände'** behoren. Op het gebied van de ruimtelijke ordening kent men ook samenwerkingsverbanden met andere deelstaten, zoals bijvoorbeeld het **'Raumordnungsverband Rhein-Neckar'**, het **'Arbeitsgemeinschaft Mittlerer Oberrhein/Südpfalz'** en het **'Regionalverband Donau-Iller'**.

De 12 **'Regionalverbände'** hebben een status die vergelijkbaar is met een Nederlandse provincie. De **'Regionalverbände'** mogen bijvoorbeeld verordeningen opstellen. De **'Verbandsversammlung'** is het **'Haupt-organ'** van een **'Regionalverband'**. Deze vergadering heeft minimaal 40 en maximaal 100 leden. De voorzitter van de **'Verbandsversammlung'** is tevens **'Verbandsvorsitzender'** en wordt gekozen uit het midden van de **'Versammlung'**. De leden van de **'Verbandsversammlung'** worden gekozen door de **'Kreis'-raden**, **'Land'-raden** van de **'Landkreise'**, de gemeenteraden en **'Oberbürger'-meesters** van de **'Stadtkreise'** na iedere verkiezing van de **'Kreisräte'** en gemeenteraden. De **'Verbandsdirektor'** wordt als **'Beamte'** voor een periode van acht jaar gekozen en treedt op als de permanente vertegenwoordiger van de **'Verbandsvorsitzender'**.

Het **'Landesentwicklungsplan'** moet volgens het LplG opgesteld worden door het **'Innenministerium'** welk ministerie in dit kader optreedt als **'Oberste Raumordnungs- und Landesplanungsbehörde'**. Dit neemt niet weg dat ook andere ministeries, zoals het **'Ministerium für Wirtschaft, Mittelstand und Verkehr'** en het **'Ministerium für Ernährung, Landwirtschaft, Umwelt und Forsten'** door middel beleidsnota's een duidelijke invloed hebben op het ontgrondingenbeleid. Onder verantwoordelijkheid van het laatstgenoemde ministerie wordt eveneens het **'Landschaftsrahmenprogramm'** (deelstaatsniveau) opgesteld, welk **'programm'** richtinggevend is voor de **'Landschaftsrahmenpläne'** die door de **'Regionalverbände'** moeten worden opgesteld en waarin de mogelijke potentiële winlokaties zouden moeten worden aangegeven volgens de beleidsvoornemens van de deelstaatregering. De feitelijke aanwijzing van de winzones moet plaatsvinden in de **'Regionalpläne'**.